

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра теорії і практики перекладу з англійської мови

Кваліфікаційна робота магістра з перекладознавства
на тему: «Лінгвокультурний простір історичного роману як проблема
художнього перекладу (на матеріалі українських перекладів творів Вальтера
Скотта)»

Студентки групи МПа 01-21
факультету германської філології і
перекладу
освітньо-професійної програми
Перекладознавство: професійно-
орієнтований переклад (англійська мова і
друга іноземна мова)
за спеціальністю 035 Філологія
Довгополої Анни Олександрівни

Допущена до захисту
«___»_____ 2022 року

Завідувач кафедри теорії і практики
перекладу з англійської мови
_____ _ доц. Мелько Х.Б.
(підпис) (ПІБ)

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Мелько Х.Б.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____
Оцінка: ЄКТС _____

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY

Department of Theory and Practice of Translation from English Language

Master Degree Thesis in Translation Studies

under the title: “Lingual and cultural space of the historical novel as a problem of literary translation (case study of Ukrainian translations of Walter Scott’s novels)”

Group MPa 01-21
School of German Philology and
Translation
Educational Programme Translation and
Intercultural Communication (English and
Second Foreign Language)
Majoring 035 Philology
Anna O. Dovhopola

Research supervisor:
Kh.B. Melko

Kyiv – 2022

Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра теорії і практики перекладу з англійської мови

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу магістра з перекладознавства

студентки 2 курсу МПа 01-21 групи факультету перекладознавства КНЛУ

Довгополої Анни Олександрівни

(ПІБ студента)

спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови і літератури (переклад включно), перша – англійська, **освітньо-професійної програми Перекладознавство: професійно-орієнтований переклад (англійська мова і друга іноземна мова)**

Тема роботи «Лінгвокультурний простір історичного роману як проблема художнього перекладу (на матеріалі українських перекладів творів Вальтера Скотта)»

Науковий керівник Мелько Х.Б.

Дата видачі завдання „10” вересня 2021р.

Графік виконання кваліфікаційної роботи магістра з перекладознавства

№ п/п	Найменування частин і план кваліфікаційної роботи	Графік виконання	Підписи студента і керівника
1.	Аналіз наукових першоджерел і складання бібліографії	Жовтень 2021 р.	
2.	Написання теоретичної частини кваліфікаційної роботи (розділ 1)	Листопад 2021 р.	
3.	Добір мовного матеріалу тексту і складання Додатку (100 англійськомовних речень та їх переклад)	Грудень 2021р.	
4.	Аналіз мовного матеріалу тексту, який досліджується, і написання аналітичної частини кваліфікаційної роботи (розділ 2)	Березень 2022 р.	
5.	Проведення перекладацького аналізу досліджуваного мовного явища і написання практичної частини кваліфікаційної роботи (розділ 3)	Травень 2022 р.	
6.	Написання вступу і висновків дослідження, подання завершеної кваліфікаційної роботи науковому керівнику для попереднього перегляду	Вересень 2022 р.	
7.	Попередній захист кваліфікаційної роботи і подання завершеної кваліфікаційної роботи на кафедру	07 жовтня 2022 р.	
8.	Оформлення документації (відгуки) і підготовка презентації до захисту кваліфікаційної роботи	Жовтень 2022 р.	
9.	Захист кваліфікаційної роботи магістра з перекладознавства	Грудень 2022 р.	

Науковий керівник _____ (підпис)

Студент _____ (підпис)

**ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА З ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

Студентки II курсу групи Мпа 01-21 факультету германської філології і перекладу, спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська, освітньо-професійної програми Перекладознавство: професійно-орієнтований переклад (англійська мова і друга іноземна мова)

Довгополої Анни Олександрівни

за темою: «Лінгвокультурний простір історичного роману як проблема художнього перекладу (на матеріалі українських перекладів творів Вальтера Скотта)»

Відповідність кваліфікаційної роботи нормативним вимогам (необхідне позначити ✓ або +)		
1.	Наявність основних структурних компонентів	☐ усі компоненти присутні , ☐ один компонент відсутній ☐ декілька компонентів відсутні
2.	Відповідність оформлення, посилань і списку використаних джерел нормативним вимогам	☐ повна відповідність ☐ незначні помилки в оформленні ☐ оформлення неправильне
3.	Відповідність побудови вступу нормативним вимогам	☐ повна відповідність ☐ відповідність неповна ☐ не відповідає вимогам
4.	Відповідність огляду наукової літератури нормативним вимогам	☐ повна відповідність ☐ відповідність неповна ☐ не відповідає вимогам
5.	Відповідність аналітичної частини дослідження заявленій меті та завданням	☐ повна відповідність ☐ відповідність неповна ☐ не відповідає вимогам
6.	Відповідність практичної частини дослідження нормативним вимогам	☐ повна відповідність ☐ відповідність неповна ☐ не відповідає вимогам
7.	Відповідність висновків результатам теоретичної та практичної складових дослідження	☐ повна відповідність ☐ відповідність неповна ☐ не відповідає вимогам

Особиста думка керівника _____

Кваліфікаційна робота _____ може бути (не може бути)
(ПІБ студента)

рекомендована до захисту

_____ (підпис керівника) _____ (ПІБ керівника)

” ____ ” _____ 2022 р

РЕЦЕНЗІЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА З ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Студентки II курсу групи Мпа 01-21 факультету германської філології і перекладу, спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська, освітньо-професійної програми Перекладознавство: професійно-орієнтований переклад (англійська мова і друга іноземна мова)

Довгополої Анни Олександрівни

за темою: «Лінгвокультурний простір історичного роману як проблема художнього перекладу (на матеріалі українських перекладів творів Вальтера Скотта)»

	Критерії	Оцінка в балах
1.	Наявність основних компонентів структури роботи — <i>загалом 10 балів</i> (усі компоненти присутні – 10 , один компонент відсутній – 5 , декілька компонентів відсутні – 0)	
2.	Відповідність оформлення роботи, посилань і списку використаних джерел нормативним вимогам до кваліфікаційної роботи — <i>загалом 10 балів</i> (повна відповідність – 10 , поодинокі огріхи у форматуванні – 8 , незначні помилки в оформленні – 6 , значні помилки в оформленні – 4 , оформлення переважно не відповідає вимогам – 0)	
3.	Відповідність побудови вступу нормативним вимогам — <i>загалом 10 балів</i> (повна відповідність – 10 , поодинокі огріхи стилістичного характеру – 8 , несуттєві помилки у формулюваннях – 6 , суттєві помилки у формулюваннях – 4 , не відповідає вимогам за структурою і змістом – 0)	
4.	Відповідність огляду наукової літератури нормативним вимогам — <i>загалом 10 балів</i> (повна відповідність – 10 , несуттєві помилки у формулюваннях – 8 , недостатня кількість проаналізованих іноземних джерел (мін. 30%) – 6 , відсутній критичний аналіз наукових праць – 4 , не відповідає вимогам за структурою і змістом – 0)	
5.	Відповідність аналітичної частини дослідження заявленій меті та завданням — <i>загалом 10 балів</i> (повна відповідність – 10 , несуттєві огріхи стилістичного характеру – 8 , несуттєві помилки при аналізі фактичного матеріалу – 6 , суттєві помилки при аналізі фактичного матеріалу – 4 , відсутність власного аналізу фактичного матеріалу (100 речень) – 0)	
6.	Відповідність практичної частини дослідження нормативним вимогам — <i>загалом 10 балів</i> (повна відповідність – 10 , несуттєві огріхи стилістичного характеру – 8 , несуттєві помилки при перекладі фактичного матеріалу – 6 , суттєві помилки при перекладі й аналізі фактичного матеріалу – 4 , відсутність перекладацького аналізу фактичного матеріалу (100 речень) – 0)	
7.	Відповідність висновків результатам теоретичної та практичної складових дослідження — <i>загалом 10 балів</i> (повна відповідність – 10 , несуттєві огріхи стилістичного характеру – 8 , неповне висвітлення результатів дослідження – 6 , часткове висвітлення результатів дослідження – 4 , не відповідає результатам дослідження – 0)	

Усього набрано балів: _____

_____ (ПІБ рецензента)

_____ (підпис рецензента)

” _____ ” _____ 2022р.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень

ВСТУП 1

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
СПЕЦИФІКИ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ:
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ 5

1.1 Термінологічний обсяг поняття «лінгвокультурний простір» 5

1.2 Перекладацькі стратегії відтворення лінгвокультурологічних особливостей
історичного роману 8

1.3 Історичний роман Вальтера Скотта і його лінгвокультурний простір 19

Висновки до розділу 1 25

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ВАЛЬТЕРА СКОТТА 27

2.1 Використання побутових реалій в історичному романі В.Скотта 27

2.2 Лінгвокультурний потенціал військових, політичних, соціальних реалій 37

2.3 Діалектна лексика як спосіб вираження національно-культурної
ідентичності 41

2.4 Онімний ландшафт романів В. Скотта як спосіб історичної стилізації у
прозі письменника 44

2.4.1 Історична стилізація: зміст поняття і засоби створення 44

2.4.2 Функції топонімів в онімному просторі романів В. Скотта 46

2.4.3 Прагматичні функції антропонімів у художньому дискурсі 50

Висновки до Розділу 2 57

РОЗДІЛ 3

ВІДТВОРЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ВАЛЬТЕРА СКОТТА В УКРАЇНСЬКОМУ
ПЕРЕКЛАДІ 59

3.1 Стратегії доместикації і форенізації при відтворенні текстів
Вальтера Скотта цільовою мовою 59

3.2 Прийоми передачі назв реалій в перекладах романів В. Скотта в межах
стратегії доместикації і форенізації 65

3.3 Особливості використання перекладацьких трансформацій при відтворенні українською мовою назв реалій історичних романів В. Скотта	75
Висновки до розділу 3	80
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85
ДОДАТОК	94
SUMMARY	107

Перелік умовних скорочень

ЛО – лексична одиниця

МО – мова оригіналу

МП – мова перекладу

ТО – текст оригіналу

ТП – текст перекладу

ВСТУП

Актуальність теми і стан розробки проблеми. Дослідження зумовлене важливістю дослідження проблеми адекватності перекладу історичного роману, зокрема, перекладу романів Вальтера Скотта, а також значущістю художнього перекладу історичних романів для міжкультурної взаємодії.

У процесі написання цієї роботи використала дослідження історичних романів написаних англійським письменником, зокрема, звертаючись до типології переважних образів і понять у художньому творі. Літературознавство все частіше стосується реалістичної прози другої половини XIX – початку XX ст. Саме в цей період англійська художня проза сягнула свого апогею, що свідчить про внутрішню єдність загальноєвропейського літературного процесу та вмотивовує актуальність обраної теми дослідження.

Класична формула історичного роману, виведена В. Скоттом полягає в художньому зображенні «напруженого й екзотичного» (Р. Багрій) [23: 12-13] періоду в історії певного народу чи регіону, коли критично загострюються суперечності між двома культурами, – однією, що відмирає, і другою, що народжується.

У своїх художньо-історичних доробках В. Скотт не обмежувався простим описом справжніх фактів та історичних осіб. Він «з допомогою широкого використання деталей побуту, мови, одягу, звичаїв, думок і поведінки людей району, точного опису конкретної місцевості, де вони жили», змальовував *цілісну* атмосферу часу [4: 14]. З огляду на конкретність проявів матеріального й духовного життя епохи, етнографічних реалій і подробиць у творах В. Скотта, його романи критики та науковці образно характеризують як «музеї старовини» (Б. Нейман), справедливо вважаючи, що таке широке використання деталей місцевого й історичного колориту є найбільш характерною рисою цих творів і що саме вона справила найбільший вплив на сучасників.

Дослідницький дискурс творчості В. Скотта є достатньо сформованим. Упродовж тривалого часу він розвивався в напрямку, визначеному фундаментальними літературознавчими працями 1960-1980-х років – Б.Г. Реізова [48: 49 та ін.], С.А. Орлова [40], Д.М. Урнова [23: 54] та ін., Х. Пірсона [43] та ін. У цих та чималій кількості інших праць у той чи інший спосіб йшлося про роль реалій у відтворенні історико-культурного середовища зображуваної доби.

Однак формування наприкінці ХХ століття нових галузей гуманітарного знання і відповідних їм напрямків наукових досліджень, зокрема, розвиток лінгвокультурології, зумовили можливість і потребу застосування нового підходу до художньо-історичних текстів В. Скотта – і в лінгвістичному, і в перекладознавчому аспектах.

А проте, у вітчизняній англістиці практично немає праць, у яких би *системно* вивчалися засоби моделювання лінгвокультурного простору історичних романів В. Скотта і його відтворення в перекладах письменника українською мовою.

Отже, розвиток лінгвокультурології, як однієї з перспективних ділянок наукових студій; інтенсивне формування вальтер-скоттівського напрямку в українській англістиці, у тому числі і транслятології, практично повна недослідженість літературних доробків В. Скотта з позицій лінгвокультурології і перекладознавства й визначає *актуальність* обраної теми магістерської роботи.

Об'єктом дослідження в цій магістерській роботі є лінгвокультурні реалії історичних романів В. Скотта.

Предметом дослідження – лінгвокультурний простір історичної прози письменника та стратегії перекладу та перекладацькі трансформації при відтворенні його творів українською мовою.

Мета роботи полягає у вивченні шляхів відтворення лінгвокультурного середовища в історичних романах В. Скотта й передачі особливостей

історичного та місцевого колориту творів англійського письменника засобами української мови.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1) конкретизувати сутність поняття «лінгвокультурний простір» і розкрити роль реалій, як основного засобу його моделювання в історичному творі;

2) висвітлити питання про особливості історичного роману як художньо-літературного жанру, окреслити характерні ознаки «вальтерскоттівського роману»;

3) виявити й охарактеризувати основні тематичні класи реалії, як засобу створення історичного й місцевого колориту в літературних доробках В. Скотта;

4) проаналізувати перекладацькі стратегії і прийоми при відтворенні лінгвокультурних особливостей романів письменника українською мовою.

Джерелом ілюстративного матеріалу є оригінальні тексти творів В. Скотта, представлені на сайті електронного проєкту “Guttenberg”, та наявні на сьогодні переклади його історичних творів українською мовою («Айвенго», «Квентін Дорвард», «Пертська красуня», «Два гуртоправи»).

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних науковців з лінгвістики і транслятології, культурології, етнографії, літературознавства, а також вибірки з англо- та україномовних тлумачних, етимологічних та енциклопедичних словників.

Методологічну основу дослідження визначає сукупність методів, релевантних поставленій меті: 1) *біографічний* (для висвітлення фактів життя і творчості В. Скотта; 2) *історико-літературний* (для визначення місця В. Скотта і його історичного роману в контексті національної і світової літератури); 3) *культурологічний* (для з'ясування національного-специфічного характеру зображуваних явищ); 4) метод лінгвістичного спостереження й дескриптивний метод (для виявлення й опису мовних одиниць, що формують

лінгвокультурний простір романів В. Скотта); 5) метод аналізу перекладацьких трансформацій; 6) метод аналізу словникових даних.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній вперше у вітчизняній англістиці системно досліджено шляхи створення лінгвокультурного континууму в історичних романах В. Скотта та засоби відтворення назв лінгвокультурних реалій в україномовних перекладах його творів.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що дані, отримані у результаті дослідження, сприяють розширенню уявлень про лінгвокультурний простір романів В. Скотта й роль історичних та (етно)культурних реалій у його моделюванні. Результати дослідження конкретизують можливі форми відображення цього явища в художньому творі в його загальнокультурних і національно-специфічних аспектах.

Практична цінність дослідження визначається можливістю використання його матеріалів при розробці вузівських курсів з лексикології англійської мови, теорії перекладу, країнознавства, літератури Англії, культурології, при розробці спецкурсів і спецсеминарів, а також при написанні курсових, бакалаврських, магістерських робіт.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів з підпунктами і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, що включає 108 позицій. Загальний обсяг роботи – 104 стор., з них основного тексту – 82 стор.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ АНГЛОМОВНОГО
ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ І
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

1.1. Термінологічний обсяг поняття «лінгвокультурний простір»

Будь-яке наукове дослідження вимагає передусім з'ясування його понятійно-термінологічного апарату. З огляду на обрану тему в межах пропонованої магістерської роботи одним із базових є поняття «лінгвокультурний простір». Ця понятійна сутність виникає в царині лінгвокультурології, як порівняно нового напрямку в системі сучасного гуманітарного знання. У фокусі цієї ділянки наукового знання знаходяться проблеми взаємодії мови, культури й людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою.

Визначальними для лінгвокультурології є уявлення про тісний взаємозв'язок мови й культури і відображення в мові національної ментальності. Нерозривний зв'язок культурного й мовного просторів відзначається багатьма вченими (І.М. Кобозева, Е.С. Кубрякова, Ю.С. Степанов та ін.). В.А. Маслова з цієї нагоди зазначає: «Мова якнайтісніше пов'язані з культурою: вона проростає в неї, розвивається в ній і висловлює її» [33: 9]. Саме в межах лінгвокультурології виробився культурно-філософський підхід до мови, згідно, з яким мова розглядається, як знаряддя спілкування й пізнання, що відображає й національний характер, і національний світогляд у широкому розумінні цього слова, і конкретні факти історії та культури народу.

Останніми роками лінгвокультурологічний підхід дедалі частіше застосовується до аналізу художнього тексту. Правомірність його використання зумовлюється тим, що художній текст, як слушно наголошує Н.В. Кулібіна, є

тричі культурним об'єктом. По-перше, у художній літературі відображене все життя народу, у тому числі й культура, як її найважливіша складова. По-друге, мова – матеріал, з якого виготовлений художній текст, – це один із найважливіших культурних феноменів. Нарешті, по-третє, художній текст, як твір мистецтва сам є артефактом культури [28: 56]. На думку дослідниці, елементами змісту художнього тексту є компоненти культури, що несуть національно-специфічне забарвлення:

- традиція (або стійкі елементи культури), звичаї (які визначаються, як традиції в соціонормативній сфері культури), обряди (виконують функцію неусвідомленого долучення до пануючої в заданому суспільстві системи нормативних вимог);

- побутова культура, тісно пов'язана з традиціями, внаслідок чого її нерідко називають традиційно-побутовою культурою;

- повсякденна поведінка (звички представників певної культури, прийняті в тому чи іншому соціумі норми спілкування), а також пов'язані з ним мімічний і пантомімічний коди, що використовуються носіями певної лінгвокультурної спільності;

- національні картини світу, що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури;

- художня культура, що відображає культурні традиції того чи іншого етносу [28: 56].

Для того щоб термінологічно позначити таку специфічну сукупність національно-маркованих компонентів культури останніми роками з'явився термін **«лінгвокультурний простір»**, який достатньо широко використовується в науковій літературі. Однак, на сьогодні немає цілісної та всебічної інтерпретації цього поняття; у більшості наукових досліджень розглядається, як прецедентне. Тому спробуємо окреслити деякі сутнісні характеристики заданого феномена. З цією метою вважаємо за доцільне

відштовхнутися від поняття «культурний простір», яке в достатній мірі досліджено в науці. В.В. Красних у своїх наукових розвідках ідентифікує культурний простір як «феномен людської свідомості, який є результатом відображення культури у свідомості її представників» [30: 11]. В.Л. Кургузов вважає, що культурний простір – це «складний територіально-історично й демографічно зумовлений природничо-науковий, філософський, соціально-психологічний, культурологічний, етнологічний конгломерат речей, предметів, ідей, цінностей, настроїв, традицій, етнічних норм, естетичних, політичних і соціальних поглядів у певній культурній ситуації, що виявляється, в межах конкретного ареалу й часу» [29: 27]. Лінгвокультурологічний аналіз текстів художніх творів дає змогу виявити концептуальні сутності, пов'язані з розумовою, духовною або матеріальною сферою життя людей, які закріплені в їх соціальному досвіді й мають історичне коріння.

Зважаючи на засадничі принципи лінгвокультурологічної науки, можна стверджувати, що осмислення культурного простору здійснюється за допомогою лінгвоментальних структур, що містяться у свідомості людини й закріплені в мові (тобто концептів). Тобто, взаємодія мови й культури відбувається на основі процесу відображення фактів культури в мові. А проте мова, будучи частиною культури, впливає на його носіїв [52], що актуалізує таке поняття як «мовний простір». Найперше воно розуміється як «територіальне утворення й має на увазі ареал поширення тієї чи іншої мови або, як форма існування мовної системи в рамках певної території» [62: 68].

Поєднуючи окреслені вище поняття культурного й мовного просторів, лінгвокультурний простір можна визначити, як форму відображення лінгвістичної картини світу. Поняття «лінгвокультурного простору» докладно розробляється в монографії В.В. Красних «‘Свій’ серед ‘чужих’» та в розвідках інших учених [30: 69]: лінгвокультурний простір витлумачується, як простір конкретного соціуму, об'єднаний єдиною, спільною для всіх його членів мовою,

культурою, суспільно-політичною та економічною системою в рамках держави, національними звичаями, традиціями, релігією тощо.

Н. Андрейчук розглядає лінгвокультурний простір як систему інтерпретації мовних знаків та їх комбінацій, що становлять вербальний модус існування культурного універсуму, забезпечуючи виконання пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної та адаптаційної функцій. А проте інтерпретація є не простим «переливанням» соціально обумовлених значень в особистісні смисли суб'єкта життєвого світу й навпаки, а глибоко діалектичним процесом, оскільки у дискурсивній діяльності суспільно вироблені (і тому об'єктивні) мовні знаки збагачуються суб'єктивними смислами. Крім цього, у тому ж мовленнєво-мисленнєвому акті особистісний смисл, виходить на рівень об'єктивного й суспільного. Кожна соціальна група має свій лінгвокультурний простір з його лінгвокультурними кодами, що пов'язані із сукупністю пережитих мовних ситуацій, історією й ментальністю. Культурний і лінгвосеміотичний досвід продуцента комунікативної діяльності дає змогу вибудовувати лінгвокультурний простір, що породжений вітальними й комунікативними потребами соціуму [4].

1.2. Перекладацькі стратегії відтворення лінгвокультурологічних особливостей історичного роману

Переклад художнього тексту є важливим чинником для взаємного збагачення національних культур і літератур, знайомить людей однієї культури з особливостями життя, побуту, господарської діяльності, традиціями, віруваннями, національним менталітетом людей іншої культури і служить свого роду транслятором знань про народи і світи.

У сучасній теорії художнього перекладу виділяються три основні тенденції: 1) основна орієнтація переноситься з оригіналу на текст перекладу; 2) оцінний підхід замінюється дескриптивним; 3) від тексту, як одиниці мови

теорія йде до функції перекладу, як частини культури мови перекладу [26: 27–28]. Сучасна теорія художнього перекладу базується на низці положень, головним з яких, є те, що «при формальній невідтворюваності окремого мовного елемента першотвору, може бути відтворена його естетична функція у системі цілого і на основі цього цілого, і що передача функції при перекладі постійно вимагає зміни в формальному характері елемента, що є її носієм» [10: 334]. Основний принцип теорії художнього перекладу, за твердженням В.Н. Комісарова, полягає в: потрібно «розглядати кожен пропозицію, як частина цілого, передавати не тільки те, що в ньому йдеться, але і працювати над створенням художнього образу, загального настрою, характеристики атмосфери, персонажів тощо. Тут важливим є і вибір окремого слова, і синтаксичної структури, та інших елементів» [26: 60].

Саме виділення теорії художнього перекладу, як окремого наукового напрямку, можливо, на тій підставі, що текст художнього твору, може бути типологічно протиставлений усім текстам нехудожнього характеру. Художній текст, за визначенням Ю.П. Солодуба, є «надфразовою єдністю, що характеризується спільністю ідейно-тематичного змісту та естетичного впливу на читача – своєю основною функцією» [51: 160]. Ця функція, як стверджує транслятолог, «реалізується на основі естетизації автором тексту зображуваної їм дійсності з допомогою художніх прийомів, які найбільш адекватно підходять для створення бажаного емоційного ефекту» [51: 21]. Однак, художній текст загалом поліфункціональний, оскільки він також виконує комунікативну й когнітивну функції.

Художній переклад – це один з видимих проявів міжлітературної (і – відповідно – міжкультурної) взаємодії, без якого неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті. Перекладач має докласти всіх зусиль, щоб компенсувати брак нерозуміння мови оригіналу читачем, але водночас не вносити навмисних змін у текст першотвору задля того, щоб зробити його більш зрозумілим та прийнятним для читачів іншомовної версії.

Переклад має передати читачеві той самий образ, те саме враження, яке він, знаючи мову оригіналу, отримав би від прочитання першотвору. Тобто він мусить підводити читачів до власного погляду, який фактично їм чужий. Р. Міньяр-Белоручев твердить, що художній переклад різко відрізняється від інших видів перекладу неможливістю спиратися в мовній діяльності переважно на репродукцію. Він вимагає не просто використовувати старе, завчене раз і назавжди, а припускає мовну творчість. Художній переклад передає думки оригіналу у формі правильної літературної мови і спричиняє найбільшу кількість різнотлумачень в науковому середовищі: багато дослідників вважають, що кращі переклади мають виконуватися не так через добору лексичних і синтаксичних еквівалентів, як пошуком художніх співвідношень, яким мають бути підпорядковані мовні. Інші вчені визначають переклад, зокрема, й художній, як відтворення тексту засобами іншої мови. У зв'язку з цим постає питання точності, повноцінності, адекватності художнього перекладу.

Головна особливість художнього перекладу полягає в тому, що він передбачає мовленнєву творчість перекладача й наявність відповідного таланту. Цей вид перекладу вимагає не тільки активної мовленнєвої діяльності, вишуканого художнього смаку перекладача, широкого світогляду, але й досконалого володіння, як іноземними, так і рідною мовами.

Проблема художнього перекладу – співвідношення контексту автора й контексту перекладача. Жоден переклад, не може, бути абсолютно точним, позаяк сама мовна система літератури-реципієнта, питомий для неї мовний код не дає змогу зберегти всі елементи змісту ТО, що неминуче призводить до часткової втрати інформації у ТП. А проте, в процесі перекладу твору іншою мовою руйнуються усталені асоціативні зв'язки. Щоб у новому мовному середовищі твір продовжував «жити», як витвір мистецтва, перекладачеві важливо перейняти на себе функції автора і певною мірою повторити його шлях творення тексту водночас наповнивши його новими асоціативними

зв'язками, які породжували б нові образи, прийнятні і зрозумілі для приймаючої лінгвокультури. А проте, крізь призму мови-реципієнта мають чітко прочитуватися національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль митця. Треба також зважити на тезу А.Д. Швейцера, який підкреслював, що «переклад – це не тільки взаємодія мов, але і взаємодія культур <...>. Процес перекладу перетинає, не лише кордони мов, а й межі культур» [61: 8].

Тексти художніх творів концентрують у собі інформацію про історію, національну психологію і стереотипи поведінки, тобто про все, що становить обіймається поняттям «зміст культури». З цієї нагоди А. Вежбіцька зазначає, що, створюючи будь-який (художній у тому числі) текст, носії мови, що належать до певної культури, зазвичай послуговуються певною підсвідомою нормою, так званим «культурно-зумовленим сценарієм» [11]. Тому текст художнього твору, з одного боку, належить культурі, а з іншого – є її необхідним компонентом, що розкриває особливості національного характеру, морально-естетичний ідеал народу тощо.

Національно-культурна специфіка життя того чи іншого народу в розмаїтті його можливих – матеріальних і ментально-духовних – проявів передається в художньому творі передусім, і головним чином експліцитно, через значення лексичних одиниць. У такий спосіб найчастіше транслюється інформація про факти з історії країни/народу/етносу, географію, економіку, побутовий устрій і звичаї.

Залежно від напрямку «пристосування» іншомовного тексту до культури-реципієнта в транслятології виокремлюються дві протилежні стратегії, які вперше були описані ще у XVIII–XIX століттях німецькими мислителями, – *культурне відчуження* й *культурне освоєння*. Ці два основні принципи перекладу сформулював у своїх працях Й.В. Гете. Як підсумовує твердження Гете Я.І. Рецкер, перший з окреслених німецьким генієм принцип «передбачає "переселення" автора іншомовного твору до читачів, щоб вони

відчули в ньому земляка, другий же принцип ґрунтується на "переселенні" читачів перекладу до іноземного автора, щоб вони самі відчули особливості його життя, його мову» [Рецкер, с. 43]. Згодом ці дві протилежні перекладацькі стратегії утвердилися в транслатології під назвами «доместикація» і «форенізація». Ці терміни були введені в широкий науковий обіг видатним американським перекладачем, істориком і теоретиком перекладу Лоуренсом Венутті. На його думку, доместикація ґрунтується на *етноцентричному* підході: на перший план зазвичай висувається культура мови перекладу, а «автор наближається до читача» [84: 75]. Стратегія доместикації передбачає легкий для розуміння стиль тексту, завдяки чому він здається читачеві близьким і зрозумілим. Форенізація ж передбачає такий підхід, при якому перекладач робить акцент на культурі вихідної мови, ніби наближаючи читача до автора. А проте в тексті перекладу з'являються деякі нормативні порушення МП, але зате риси оригіналу зберігаються практично повністю [84: 76]. Натомість перекладач використовує стратегію доместикації, і він ніби розчиняється, текст стає більш «близьким», оскільки багато понять і явищ замінюються явищами культури мови перекладу, і додаткові пояснення не потрібні. Коли перекладач використовує стратегію форенізації, його присутність позначена більш чітко й опукло, оскільки текст рясніє «чужими» назвами, не властивими культурі перекладу, а також поясненнями і коментарями, що підкреслюють особливості культури ТО.

Відтак створення художнього перекладу нерозривно пов'язане зі знанням життя, побуту, соціального середовища, історичної епохи тощо. Не потрібно забувати також про обов'язкову близькість тексту перекладу до тексту оригіналу. Тож, виходить, що перед перекладачем постають вимоги, що виключають одна одну:

1. Текст перекладу мусить враховувати матеріальні, духовні, соціальні тощо реалії як лінгвокультури-донора, так і приймаючої лінгвокультури

2. Перекладений текст має бути максимально наближеним до оригінального тексту.

3. Сприйняття перекладу людиною іншої культури має мало відрізнятися від рецепції оригіналу твору носієм культури-донора.

Мабуть, вміння балансувати між цими двома крайнощами, вміння зберегти і стилістику, і зміст, і творчу своєрідність, ідіостиль автора вихідного твору, а поряд із цим уміння зробити текст цікавим і доступним майбутньому читачеві – запорука успішного перекладу. На сьогодні у транслятології напрацьовано низку технік, до яких, може вдаватися перекладач в процесі відтворення ТО цільовою мовою. Ці техніки та властиві для них прийоми використовують, як окремо, так і в поєднанні, і залежно від характеру перекладу – прямий (буквальний) чи непрямий.

Запозичення є найпростішим способом перекладу. Воно дає змогу вирішити перекладацькі проблеми металінгвістичного характеру. Перекладач вдається до запозичення тоді, коли хоче досягти певного стилістичного ефекту. Наприклад, щоб відтворити місцевий колорит, можна скористатися чужомовними термінами «долар», коли йдеться про Америку, чи «текіла» – якщо про Мексику.

Калькування – це особливе запозичення, що передбачає буквальный переклад елементів певної синтагми. Вираз калькується через використання або синтаксичних структур мови перекладу, або ж структур чужої мови, додаючи до мови перекладу нові конструкції.

Дослівний переклад означає перехід від вихідної мови до МП, що має наслідком створення правильного тексту; від перекладача вимагається, лише дотримання основних норм мови.

Транспозиція – перехід слова з однієї частини мови в іншу або використання однієї форми мови у функції іншої. Цей спосіб може застосовуватися, як в межах однієї мови, так і при перекладі.

Модуляція – це варіювання повідомлення. Цей спосіб використовують тоді, коли, очевидно, що дослівний чи транспонований переклад дає граматично правильне висловлення, однак воно суперечить духу МП.

Адаптація. Цей спосіб доцільний у випадку, коли в МП не існує ситуації, про яку йдеться у вихідній мові. Її передають за допомогою еквівалентної ситуації.

Культура перекладу художнього твору актуальна у сфері міжмовної інтеграції, у взаємопізнанні народів, позаяк у сучасних умовах глобалізації дедалі підвищується ступінь подвійної відповідальності перекладача, як перед автором, так і перед іншомовним читачем. Такі психологічні аспекти культури перекладу художнього твору, як сміливість спрямування думки на читання «між рядками», опертя на здогад, як основу літератури, мовна й художня інтуїція важливі тим, що допомагають розкрити творчу лабораторію, як письменника, так і перекладача.

Окреслені загальні засади перекладу художнього твору в контексті обраної теми дослідження вимагають уточнення в аспекті особливостей відтворення художньо-історичної прози, зокрема, історичних романів В. Скотта.

З огляду на особливості творчої манери В. Скотта і *couler local* його історичних романів, про які піде мова в наступному підпункті, не буде вочевидь помилкою стверджувати, що головне завдання і «виклик» для перекладача в цьому випадку полягає у відтворенні питомих для лінгвокультурного простору ТО етнографічних та архаїчних реалій, які з огляду на відзначену специфіку, належать здебільшого до неперекладної лексики, оскільки є «чужими» для лінгвокультури-реципієнта.

Тому, як свого часу констатував А.Д. Швейцер, способи відтворення в перекладі історичного колориту досі чітко не визначені [60: 58]. Поряд з цим, саме історичний аспект художнього перекладу, на думку відомого вітчизняного

вченого-транслятолога Р. Зорівчак, у царині українсько-англійських літературних зв'язків є сьогодні надзвичайно актуальним [21: 15].

Досягнення еквівалентно повноцінного перекладу часово віддаленого художнього твору вимагає урахування його історичного, соціального та культурного контекстів, а також жанрово-стилістичних особливостей оригіналу. На сьогодні день перекладачі використовують у своїй практиці прийоми, властиві для двох головних підходів до варіантів перекладу давніх першотворів – історизації / архаїзації та протилежної йому модернізації. Ці стратегії, назви яких було запропоновано американо-голландським поетом і перекладачем Дж. Холмсом [70], передбачають – відповідно – перевагу орієнтування на відправника літературного повідомлення та орієнтацію на сучасного читача перекладу. Часова відстань впливає на всі рівні структурної реалізації тексту: мовний, літературний, культурний.

М. Новикова у своїх розвідках пропонує розрізняти два критерії оцінювання інтерпретації творів класичної літератури, до яких однозначно належать романи В. Скотта:

1) реальність художнього тексту – сприйнятого якомога більш повно й динамічно;

2) «реальність контексту – історичного, соціального, біографічного, літературно-типологічного, функціонально-стилістичного, тобто того, який створює навколо класичних першотворів широке <...> інтерпретаційне поле» [39, с. 50].

Оскільки переклад художніх творів призначається для задоволення читацького зацікавленості й отримання естетичної насолоди сучасним реципієнтом літературного тексту, для досягнення адекватності перекладу твору, віддаленого значною часовою дистанцією, важливе значення (поряд з урахуванням його мовних характеристик – поетичних, лексико-граматичних, стилістичних) – має врахування історичного, соціального та культурного контекстів першотвору, так само, як і особливостей сучасного читача, його

фонових знань і особливо попередньої інформованості щодо історії та соціально-культурного розвитку країни першотвору за часів створення останнього [10: 12].

Проте мета і функції історичного літературного твору зумовлюють застосування певних лінгвістичних засобів, покликаних сприяти адекватному сприйняттю читачем жанрово-історичної спрямованості тексту. В. Виноградов називає їх «мовним фоном», на якому «виступають окремі барвисті плями історичної стилізації» [13: 531]. В якості таких «барвистих плям» найчастіше виступають історичні реалії.

У зв'язку з цим перед перекладачем художньо-історичного твору постає вельми складне завдання досягнення так званої темпоральної еквівалентності вихідного тексту тексту перекладу. Йдеться про явище, яке В.С. Виноградов називає «перекладацька мовна архаїзація» або «темпоральна (тимчасова) мовна стилізація», сутність якої полягає у збереженні за допомогою лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів зв'язку сучасної мови перекладу з рідною мовою ранішніх часів, для створення особливого стилістичного ефекту співвіднесеності з минулим» [14: 142]. Вчений підкреслює той факт, що в ТП «вкраплюються мовні елементи не якогось конкретного періоду конкретного століття, а здійснюються такі відступи від сучасної норми, які видаються дещо архаїчними» [14: 142].

Про явище історичної (темпоральної) стилізації говорили прихильники концепції реалістичного перекладу, яка вважала основним збереження «національної своєрідності і відбиток епохи оригіналу» в тексті перекладу. З цієї нагоди І.А. Кашкін наголошує, що «при виборі мовних засобів для перекладу класичних творів читач має право вимагати від перекладача дотримання історичної перспективи і дистанції, відмови від модернізованої лексики» [25: 343].

Оскільки головною метою перекладу є зробити твір літературної класики зрозумілим для сучасного іншомовного читача, використання у

перекладі застарілих слів та номінативних словосполучень, що на цьому етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку, вважається недоцільним. Натомість, як засіб номінації у зображенні відповідної епохи, як в оригінальній, так і в перекладеній літературі широко використовуються історизми – «слова або їх окремі значення (семантичні історизми), що вийшли з ужитку разом з позначеними ними реаліями і не мають у сучасній мові синонімічних заміників» [12: 180]: назви понять матеріальної культури (одягу, їжі, знарядь праці та зброї, грошей тощо), соціально-політичної сфери, професій і ремесел, звичаїв та обрядів. Поряд з цим, для передачі історичного колориту використовуються і архаїзми – витіснені іншими словами, назви понять, що існують і в наш час.

Сьогодні в транслатології ведуться напружені дискусії щодо оптимальних меж архаїзації ТП, оскільки надмірна архаїзація ускладнює процес сприйняття сучасним читачем перекладу і спотворює стилістичний характер оригіналу, що для першого свого читача був сучасним. Як зазначає Г.О. Винокур, стилізація виконує негативну роль, якщо нівелює наявні в оригіналі стильові прикмети; але стилізація також «виявляє творчу винахідливість перекладача, який надолужує неминучі втрати перекладу, тактовно й точно увиразнюючи риси епохи, народу й індивідуальність автора того художнього твору, над перевтіленням, якого в іншу мову він працює» [15: 600]. Використання архаїзмів, як засобу часової стилізації пов'язане з небезпекою доповнення чужого національного колориту до цільового тексту, тому використовувані для вказівки на часову віддаленість оригіналу архаїзми не мусять мати явно вираженого національного забарвлення [15: 600]. Однак, створюючи художній переклад історичного твору, теоретики перекладу радять не впадати в іншу крайність, а саме уникати перенасичення ТП архаїзованою лексикою і зворотами. Проти перекладу надмірно архаїзованою мовою виступав чехословацький теоретик перекладу І. Левий, який вважав, що така мова набуває змісту, чужого для авторського задуму [31: 128]. Учений

пропонує перекладачеві «викликати в читача враження, ілюзію історичного та національного середовища» [31: 129] за допомогою тих елементів, які можуть бути сприйняті, як «носії національної та історичної специфіки» [31: 130].

А. Попович, розглядаючи поняття «часу в культурі», вказує на те, що культурний код, на якому ґрунтується текст оригіналу, «може збігатися або не збігатися (і найчастіше не збігається) з культурним кодом, реалізованим в тексті перекладу (запізнювання або випередження культури)» [47: 180–181]. Отже, перекладач покликаний розгадати культурний код ТО і за допомогою стилізуючих засобів МП створити еквівалентний культурний код в ТП. Зважаючи на напрацьовані в транслятології положення щодо відтворення текстів художньо-історичних творів засобами цільової мови, можна окреслити чинники, що забезпечують якісний і цілеспрямований переклад історичних романів.

Передусім це когнітивний багаж перекладача або його обізнаність про цей історичний період. Згідно з висновками С. Влахова та С. Флорина, причини некоректного відтворення подробиць національного та історичного колориту пов'язані, головним чином, з особистістю перекладача (або автора), незнанням реальних фактів, іноді – незнанням деяких основних положень теорії перекладу, таких, зокрема, як недоречність в певних випадках передавати чужу реалію реалією своєю [12: 123].

Окрім того, болгарські лінгвісти надають важливого значення передачі особливостей колориту, який «є частиною значення, а отже, підлягає перекладу нарівні з семантичним змістом слова». якщо цього зробити не вдалося, якщо перекладач зумів передати тільки семантику ЛО, то для читача перекладу втрата колориту виражається в неповноті сприйняття художнього образу, тобто, по суті, в його спотворенні [12: 109].

Відтак відтворення у перекладі комплексу мовних засобів, які використовує автор оригінального художнього твору, в тому числі слів-реалій, які є основним вербальним засобом творення національного і / або історичного

колериту, є істотним «викликом» для перекладача, а тому її передача засобами цільової мови вимагає особливої уваги і професіоналізму перекладача.

1.3. Історичний роман Вальтера Скотта і його лінгвокультурний простір

Будь-яке наукове дослідження вимагає передусім з'ясування його понятійно-термінологічного апарату. З огляду на обрану тему в межах пропонованої роботи одним із ключових є поняття історичного роману. У зв'язку з цим зазначимо, що в процесі створення будь-якого художнього тексту, змістом якого є зображення певної історичної події або періоду в минулому, автор керується передусім *принципом історизму*, дотримання якого в літературі передбачає точне відтворення «вигляду, колориту, духу минулої історичної епохи в конкретних картинах життя, людських долях і подіях» [6].

Поява жанру історичного роману, а також його характерні ознаки та особливості в літературознавстві вже традиційно пов'язуються з іменем Вальтера Скотта (1771–1832). Як шотландець за народженням, чий світогляд і творчість увібрали в себе величезний політичний, соціальний і моральний досвід народу Шотландії, який упродовж чотирьох століть боровся за свою національну незалежність проти економічно розвиненої Англії, В. Скотт поставив собі за мету навчити англійців і шотландців жити в одній державі, поважаючи один одного. Історичний роман став, по суті, тією художньою формою, яку письменник знайшов для вираження своїх ідей, перетворившись на новий літературний жанр англійської та світової літератури.

В. Скотт не був першим, хто у своїй творчості звертався до художнього осмислення минулого: історичний роман В. Скотта став, не лише продовженням літературних традицій, закладених, зокрема, в доробках В. Шекспіра, а невідомим до того художнім синтезом мистецтва й історичної науки, що відкрило новий етап у розвитку англійської та світової літератури.

Як слушно наголошує О.О. Попадинець, В. Скотт виступив, як новатор, «створивши справжній національний історичний роман, заснувавши школу, давши цілу літературну добу» [46: 516]. Він «якнайхудожніше змалював драматичні моменти шотландської, англійської та загальноєвропейської історії, почавши з часів, як Англію завоювали нормани та аж закінчуючи XVII ст.» [46: 516]. Значущість надбань Скотта у галузі розробки нового типу історичного роману й утвердження зумовила поділ історії розвитку цього літературного жанру на до-вальтерскоттівський і романи вальтерскоттівського типу [20: 14].

Особливість історичного роману В. Скотта полягає передусім у поєднанні правдивого зображення минулого життя з цікавою динамічною інтригою, рушійними силами, якої були великі людські пристрасті – заздрість, ревності, мстивість, жадібність і любов до свого краю, роду, сім'ї тощо.

Усі герої його романів можуть бути розділені на декілька груп:

- реальні історичні персонажі, які – на відміну від постатей «історичних осіб» у творах Шекспіра – не стояли в центрі оповіді, а лише забезпечували її історичне «тло», надаючи зображуванім подіям достовірності (наприклад, король Річард Левове серце, принц Генрі, легендарний Робін Гуд тощо);

- фікційні персонажі – «люди з народу», представники різних соціальних груп, які брали активну участь в розгортанні сюжету;

- «молода людина» – персонажі на кшталт Айвенго, з якими пов'язується фабула; це герої романтичного типу, яким притаманна відзначилася шляхетність, чесність, сміливість; такий герой в романах В. Скотта проходить шлях важких переживань, страждань, перевірки на мужність в небезпечних пригодах і подорожах, сповнених випробувань і загроз.

Одним з основних творчих надбань В. Скотта, що визначили новаторський характер його «рецепту» історії, стало усвідомлення і художнє відображення тісного зв'язку історичного життя з особистим, історичної події з долею героя – при тому, що основним для митця було зображення історії, її руху і розвитку, змалювання «приватного» в історичній перспективі.

Основними компонентами художньої структури його романів є опис, розповідь, діалог, які в специфічному співвідношенні об'єднані в єдине ціле. Найхарактернішою ознакою творчої манери В. Скотта, яка власне й визначила його місце в історії світової літератури, становить, за твердженням численних дослідників (Б. Нейман та ін.) *couleur locale* його романів (детальні описи місцевості, замків, одягу та навіть страв), наявність якого, як прикмети художнього стилю зумовлена впливом романтизму.

Такі описи в історичних доробках В. Скотта багатофункціональні: вони, не лише виконували роль експозиції, але слугували історичним коментарем до подій і персонажів; розповідна лінія в романах створювала історичну перспективу розвитку подій, письменник закликав свого читача до нової ролі – не тільки учасники подій, а й сторонньої людини, яка на все дивилася з боку. Відсторонення автора від оповіді давало можливість персонажу самотійно пересуватися, мислити і говорити.

З огляду на засадничі принципи естетики європейського романтизму особливого значення у творах В. Скотта набували «археологічні» і «етнографічні» подробиці: особливості місцевості, побутовий колорит епохи, вбрання, манера поведінки героїв – усе повинно було відповідати своєму часу. Такої ж відповідності прагнув романіст і при змалюванні звичаєвого права, понять, забобонів людей минулого.

Питомою ознакою історичного роману В. Скотта є те значення, яке письменник надає відтворенню матеріальної культури того чи іншого часу. Домашній побут, будова тисячолітнього замку, руїни старовинних аббатств, бенкетний кубок феодалного володаря, убоге вбрання покірного пілігрима, важкі лати хрестоносця, старовинні картини в описах В. Скотта є не просто мальовничими деталями: вони відображають часову й національну образність минулого, відтворюють особливості системи соціальних відносин у певну історичну, допомагаючи проникненню в найпотаємніший смисл історичних подій. Справжнім шедевром у цьому сенсі О.О. Попадинець вважає, зокрема,

мідне кільце, наглухо запаяне на шиї Гурта, з надписом: «Гурт, син Беовульфа, природжений раб Седріка Саксонського». Цей маленький мідний предмет відображає все – час, країну, характер соціальних відносин [45].

Покликаючись до праць С. Орлова, Б. Реїзова, А. Долініна, Є. Демешкана, Н. Дьяконової, Р. Багрії про структуру історичного роману В. Скотта, можна окреслити узагальнюючий варіант моделі вальтерскоттівського роману, характерними компонентами, якої є: 1) стихійно-матеріалістичне ставлення до історії, свідомий об'єктивізм; 2) образне відтворення минулого, при якому розкриваються істотні суперечності заданої конкретної епохи; 3) співвідношення елементів історичної правди з елементами домислу; 4) наявність історичного конфлікту; 5) народ – як одна з діючих сил історії; 6) присутність автора, його погляд на розвиток історичного процесу; 7) поєднання долі звичайної людини з подіями державного значення; 8) наявність конкретно-історичного персонажа, який перебуває на другому плані; 9) вигаданий головний герой – в основі сюжету; 10) відтворення атмосфери часу в елементах побуту; 11) новаторство художньої мови [45].

Унікальним є й лінгвокультурний простір романів В. Скотта, який поєднує в собі шотландську та англійську культурні традиції. Ця питома ознака літературної творчості письменника зумовлена специфікою мовної особистості автора. Скотт походив зі старовинного шотландського клану Скоттів, відомого своєю дикістю і завзятістю. Відтак будучи шотландцем за походженням (на це вказує навіть його прізвище: Scott – «шотландець»), В. Скотт увібрав у себе світобачення й цінності свого народу і подекуди своїх войовничих предків. Народившись у столиці Шотландії – Единбурзі, майбутній всесвітньо відомий романіст в період свого світоглядного становлення значну частину часу проводив у Шотландському прикордонні – на фермі свого діда у містечку Келсо (англ. *Kelso*, гельск. *Cealsach*) та у свого дядька в селищі Сенді-Ноу. Цей округ Шотландії на півдні межує з Англією – графствами Нортамберленд і Камбрія. У Шотландії та Англії, двох країн-сусідок, була багатотисячолітня історія

чвар, воєн, конфліктів. Тому землі Шотландського прикордоння безліч разів ставали зоною зіткнень між англійськими та шотландськими військами, а відтак місцеві жителі, побоюючись, що плоди їхньої праці не вдасться зберегти, вважали за краще займатися не землеробством, а грабіжницькими набігами на сусідів. Ці набіги, учасниками яких (англ. *Border reivers*) були, як шотландці, так і англійці, відбувалися постійно аж до XVII століття.

Історія народу Шотландії, переплетена з історією власного родинного клану (колись одного з найпотужніших в Шотландії), легенди й перекази про події минулого не могли не вплинути на формування особистості майбутнього романіста. Особливий світ прикордоння, драматична й авантюрна історія шотландців стали одним з тих визначальних чинників, що сприяли пробудженню поетичного обдарування В. Скотта, його перетворенню на справжнього видатного майстра слова. З іншого боку, з огляду на його тривале перебування у геофізичному й ментальному просторі, пов'язаному з численними драматичними подіями в історії маленької Шотландії та її боротьбою за свою незалежність, видається цілком закономірним, що в якості основного історичного сюжету своїх перших романів В. Скотт обирав ті епохи, коли загострився конфлікт між шотландцями та англійцями.

Відтак лінгвокультурний простір творчості письменника насичений великою кількістю різних типів історичних та (національно-)етнографічних реалій. Прагнення митця якомога точніше відтворити історичну атмосферу, а також зумовлена впливом романтичної естетики вимога докладного змалювання «місцевого колориту», зумовила пріоритетну увагу В. Скотта до певних груп реалій, які ми розуміємо як «слова (і словосполучення), що називають об'єкти характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі іншому, будучи носіями національного і / або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, і, отже, не піддаються перекладу на загальних підставах, вимагаючи особливого підходу» [12: 47]. Ознаками

культури в художньому просторі творів шотландського романіста стають ЛО на позначення побутових реалій (страв національної кухні, предметів та аксесуарів етнічного вбрання); зброї та військових обладунків; географічних, топографічних та ландшафтних реалій;) суспільно-політичних та мисецьких реалій тощо.

1) побутових реалій, серед яких:

- назви страв національної кухні (*collops* – національне шотландське блюдо, запіканка з м'яса);

2) зброї та військових обладунків (*mace* – булава; *battle-axe* – бойова сокира);

3) суспільно-політичних реалій:

- назв військово-політичних об'єднань (*Order of the Thistle* – шотландський лицарський орден; *Order of Knights Templars* – Орден Тамплієрів тощо);

- прихильників певного правителя (як-от *a Jacobite* – прихильник вигнаного короля Стюарта Якова II (лат. *Jacobus*) та його нащадків після Славної Революції);

4) ономастичних реалій:

- антропонімічних (наприклад, *Adam O'Gordon* – персонаж старовинної шотландської балади);

- топонімічних (на кшталт *Cross of Glasgow* – перетин п'яти вулиць в центрі Глазго) та ін.;

5) питомої для Шотландії минулих епох системи мір:

- грошових одиниць (наприклад, *plack* - дрібна монета достоїнством в 4 шотландських пенні);

- обсягу (*mutchkin* – одиниця виміру рідини, що дорівнювала приблизно 424 мл) тощо.

6) географічних реалій (наприклад, *Highlands* – назва гірської Шотландії);

7) топографічних та ландшафтних реалій (наприклад, *clachan* – невелике поселення, характерне для гірської частини Шотландії; *haugh* – вузька долина, розташована на березі річки тощо);

8) культурно-мистецьких реалій:

- жанрів народної / світської поезії та їх виконавців (наприклад, *coronach* – традиційна похоронна пісня; *bard* – співак і поет у давніх кельтів тощо);

- музичних інструментів та/чи творів, які на них виконувалися (*pibroch* – музичний жанр, найчастіше виконувався на волинці; *Symbals* тощо);

- фольклорно-поетичні / міфопоетичні / обрядово-поетичні реалії (назви казкових персонажів чи міфічних істот, на кшталт: *King Oberon* – казковий володар лісових духів – ельфів тощо);

9) етнографічних реалій – назв народів та народностей (*Angles, Saxons, Normans, Saracens*);

10) етикетні форми, питомі для відповідного часу (наприклад, *Duinhe-wassel* – ввічливе звертання, поширене серед шотландських верховинців тощо).

За допомогою одиниць, що входять до різних груп культурно-маркованих вербальних знаків, В. Скотт створює історичний та національний колорит у своїх творах. Тематичні кластери цих вербалізованих реалій та шляхи їх передачі реалій українською мовою з метою відтворення для української цільової аудиторії автентичного лінгвокультурного простору в романах шотландського письменника, будуть докладно розглянуті нами в наступному розділі роботи.

Висновки до розділу 1

Вивчення та осмислення результатів теоретичних напрацювань сучасних учених – літературознавців, лінгвістів, транслятологів дає змогу зробити деякі, важливі для нашого дослідження, висновки.

1. Термін «лінгвокультурний простір» сьогодні достатньо широко використовується в науковій літературі. Однак його чітке й уніфіковане визначення ще не вироблене. На основі узагальнення наявних точок зору, в цій роботі «лінгвокультурний простір» розуміється, як національно чи індивідуально зумовлена система інтерпретації мовних знаків та їх комбінацій, що становлять вербальний модус існування культурного універсуму, забезпечуючи виконання пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної та адаптаційної функцій.

2. Художній перекладу. є складним і багатогранним видом людської діяльності. Він передбачає, як взаємодію мов, так і взаємодію культур. Передача змісту ТО відбувається за допомогою іншої системи знаків і реалізується, як *культурне відчуження* чи *культурне освоєння* реалій чужої лінгвокультури за допомогою низки напрацьованих в транслятології перекладацьких технік.

3. Лінгвокультурний простір романів В. Скотта є унікальним, оскільки поєднує в собі шотландську та англійську культурні традиції. Реконструювання історичної доби, а також зумовлена впливом романтичної естетики вимога докладного змалювання «місцевого колориту» реалізується за допомогою назв певних груп національно-/етноспецифічних реалій, характерних для життя (побуту, культури, соціально-політичного розвитку) певної людської спільноти у певну історичну епоху.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ВАЛЬТЕРА СКОТТА

2.1. Використання побутових реалій в історичному романі В.Скотта

Одним з найголовніших художніх відкриттів В. Скотта і особливістю його історичного методу стало усвідомлення конкретної людської особистості, як продукту відповідної історичної епохи, взятої у розмаїтті її можливих характеристик. Для Скотта-історика не існує людини поза епохою. Кожен з нескінченного розмаїття героїв письменника глибоко вкорінений у свою добу, її соціальні відносини і політичні конфлікти. Водночас, як наголошує канадська дослідниця українського походження Р. Багрій, письменник «не обмежувався простим описом справжніх фактів та історичних осіб. Він йшов далі – змальовував *цілісну* соціальну атмосферу й *дух епохи*. Скотт робив це за допомогою широкого використання деталей побуту, мови, одягу, звичаїв, думок і поведінки людей району, точного опису конкретної місцевості, де вони жили» [4: 14]. Відтак засобом історичної та соціальної прив'язки героїв до певної доби в романах В. Скотта є їхнє *приватно-побутове оточення* – усі предмети і речі, якими вщент заповнений простір Скоттових творів. Реалістичний світ, у якому вони живуть – одяг, умеблювання, їжа, зброя, начиння – все, зроблене людиною, стає частиною «побуту й звичаїв» [4: 15].

Серед окресленого переліку реалій, що «прив'язували» персонажів Скотта до відповідного історичного часу, чи не найголовніше місце посідає зображення побуту, як повсякденного звичного устрою життя людини, покликаного задовольняти її фізіологічні потреби. Поняття побуту зазвичай поширюється на відповідну сукупність предметів матеріальної культури (житло, одяг, посуд, знаряддя праці тощо) та аспекти взаємодії людини з цими

речами, наприклад, приготування їжі та інші види діяльності, спрямовані на самозабезпечення необхідними для життя матеріальними цінностями.

Оскільки романи В. Скотта здебільшого присвячені змалюванню колізій життя Шотландії та Англії в різні періоди їх національної історії, то однією з прикметних особливостей історичних творів письменника є відображення особливостей побуту жителів Шотландської височини (Scotland Highland), як специфічної етнічної групи зі своїм особливим світоглядом і соціально-побутовим устроєм. Суттєво також зазначити, що упродовж тривалого часу культура Хайленда сприймалася вихідцями з рівнинної Шотландії, як чужорідна, почасти дикунська, врешті, як і її носії, що населяли Шотландську височину. Цей культурний антагонізм і неприйняття однією етнічною культурою іншої наголошується у виданні “Chambers's Miscellany of Useful and Entertaining Tracts”, датованому 1846-м роком, де зазначається, що *“the Highlands of Scotland, as it is generally known, form a large mountainous territory in the north-western division of the kingdom, and have from time immemorial been inhabited by a Celtic people, differing in manners, dress, and language from their Low-land and Anglo-Normann neighbours”* [78].

Особливості культури Хайленда знайшли широке відображення в англійській літературі XVIII–XIX ст., особливо у творах авторів, які народилися у рівнинній частині Шотландії. Однак свого піку художнє відображення переплетення двох етнокультур і акцентування особливостей побуту горян досягає в так званих «шотландських» романах Вальтера Скотта

Масу етнографічних подробиць, за допомогою яких автор намагається реконструювати історичний колорит відповідної епохи, знаходимо, зокрема, у романі «Роб Рой», дія якого відбувається на території гірської Шотландії, незадовго до повстання якобітів у 1715 році. Не зважаючи на те, що, як наголошувала О. Попадинець, «побут у романі “Роб Рой” залишається тільки тлом», оскільки «його герої діють в умовно-романтичних ситуаціях» [45], історія у творі постає в живій наочності.

Лінгвокультурний континуум цього, а також інших романів В. Скотта моделюється завдяки використанню ЛО, що номінують предмети **побутового призначення**, які є специфічними для певного етносу, і у такий спосіб окреслюють світ матеріальної культури, реалії якого так чи інакше впливають на життя і світогляд її (культури) носіїв.

Оскільки найголовніші побутові потреби людини пов'язані з житлом, одягом, їжею, саме ЛО, що належать до цих тематичних груп, найширше репрезентовані, зокрема, в шотландських романах В. Скотта. Письменник у найменших подробицях змальовував вигляд і одяг своїх героїв, особливо наголошуючи на характерних атрибутах та аксесуарах етнічного вбрання тощо. Прикметним щодо цього видається опис Роба Роя з однойменного роману:

(18) *It was a pleasure to see him in his belted plaid and brogues, wi' his target at his back, and claymore and dirk at his belt* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>) – Любо-мило було дивитися, коли він в затягнутому поясом пледі, в брогах, з круглим щитом за спиною, з палахом і кинджалом на поясі ..».

Цей короткий опис містить згадку про кілька знакових артефактів матеріально-побутової культури жителів Хайленду. Передусім це стосується традиційного вбрання шотландців, позначуваного лексемою *plaid* – ‘a long piece of tartan cloth worn over the shoulder as part of traditional Scottish dress’ [90]. Упродовж тривалого часу – коли клани горців активно воювали між собою – вільне вовняне покривало вважалося виключно військовим одягом: воно не утруднювало рухів, не заважало воїнам долати складні перешкоди. Кочуючі горяни загорталися в нього, немов у плащ, рятуючись від жорстких погодних умов, накривалися ним під час сну в холодну пору року.

Привертає увагу також згаданий у наведеному описі такий атрибут матеріальної культури як *brogues*. У Collins Dictionary подається таке тлумачення цієї ЛО – ‘an untanned shoe worn formerly in Ireland and Scotland’[92]. Тобто ця культурно маркована лексема презентує специфічний

тип взуття – туфлі з перфорованим верхом. Пробивання дірок в шкірі (брогування) вперше застосовано у XVII столітті фермерами-скотарями Ірландії, які вели своє господарство в болотистій місцевості – з метою виведення води від стопи та її швидкого провітрювання.

Наведемо ще один приклад використання цієї етномаркованої одиниці – в романі «Уеверлі»:

(117) *This was an easy matter to the Highlanders, who wore thin-soled brogues fit for the purpose, and moved with a peculiar springing step* (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>). – Це було легко для горців, які носили грубі черевики на тонкій підшві, які підходили для цього, і рухалися своєрідним пружинним кроком.

Крім цього, у описі Роба Роя в однойменному романі автор звертає увагу на такі атрибути екіпірування героя як *claymore* та *dirk*. *Claymore* визначається у словниках як ‘a large, two-edged broadsword formerly used by Scottish Highlanders’ та ‘a broadsword with a basket hilt worn by Scottish regiments’ (URL: <https://www.collinsdictionary.com>); *dirk* – як ‘a dagger esp as formerly worn by Scottish Highlanders’ (URL: <https://www.collinsdictionary.com>); ‘The earliest association is with Highlanders’ (URL: <https://www.etymonline.com/search?q=harthykanut>).

Попри те, що два останні зі згаданих артефактів належать до тематичної групи «Зброя», їх використання у наведеному описі дає змогу не лише передати особливості вбрання жителів шотландської височини, але й підкреслити їх войовничий характер і загалом особливості зображуваної у творі історичної доби.

Аналогічні функції виконують і характерні деталі вбрання жителів Хайленду в описі одного з героїв роману «Уеверлі»:

(10)...*Donald was invited to dance at the wedding in his Highland trows...* (Waverly). – Доналда навіть запросили на весілля, і він танцював там в своїх картатих гайлендських штаних.

За тлумаченням “Collins Dictionary”, *trews* – це ‘close-fitting trousers, esp of tartan cloth and worn by certain Scottish soldiers’ (URL: <https://www.collinsdictionary.com>).

Деталізація описів із увагою до етномаркованих елементів вбрання, аксесуарів, тощо спостерігається в історичних романах В. Скотта навіть, щодо другорядних персонажів, як-от опис одного з подорожніх, з якими зустрічається головний герой в романі «Роб Рой»:

The third, who sate at the same table, was in the Lowland dress, -- a bold, stout-looking man, with a cast of military daring in his eye and manner, his riding-dress showily and profusely laced, and his cocked hat of formidable dimensions (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>) - Третій, який сидів за тим самим столом, був у вбранні Лоуленду, — сміливий, кремезний чоловік із сміливістю військового в очах і манерах, його вбрання для верхової їзди було ефектним та рясно мереживним, а його капелюх з широкими полями.

Зацікавлення у цьому випадку викликає такий елемент вбрання героя як *cocked hat*, що був загальноприйнятим елементом військового однострою, в тому числі у камеронян (шотландських стрільців) наприкінці 1700-х років. Спочатку цей капелюх мав досить широкі поля, передня і задня частини були загнуті вгору і скріплені разом (коротші передні поля називалися «півнем», а більш довгі задні – «віялом») [80].

У романах В. Скотта, особливо тих, що належать до так званого «шотландського циклу», часто згадується *sporrán* – традиційний елемент чоловічого вбрання шотландських верховинців. Це виготовлена зі шкіри або хутра торбинка, яка виконує функцію кишені на кілті. Спорран носять на шкіряному ремінці або ланцюжку. Наприклад:

(13) <...> *but I keep neither snaw nor dollars in my **sporrán*** (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Нерідко зустрічається також таке слово-реалія як *dorlach* – назва шкіряної сумки, яку шотландські горяни носили на плечах, наприклад:

(11) <...> *there's Vich Ian Vohr has packed his **dorlach*** (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>);

(12) *And there they are wi' gun and pistol, dirk and **dourlach**, ready to disturb the peace o' the country whenever the laird likes.* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>) тощо.

У романах В. Скотта представлено соціальний зріз відповідної історичної доби у різноманітні характерних для неї типів, письменник подає опис вбрання не лише представників певних етнічних спільнот, але й міського населення. Так, наприклад, у романі «Роб Рой», оповідь, в якому йдеться як автобіографічна розповідь від імені головного героя – Френка Осбалдістона, письменник через оповідача фокусує увагу читача на модному вбранні молодих мешканців Глазго:

*It was at this period the fashion of the young and gay to wear, in their morning walks, a **scarlet cloak**, often **laced** and **embroidered**, above their other dress* <> (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

У романах В. Скотта знаходимо й достатньо деталізовані **описи жіночого вбрання**, що відображає моду відповідної епохи. Так, наприклад, у романі «Айвенго» письменник подає опис вбрання вихованиці лорда Седрика – леді Ровенни водночас даючи читачеві уяву про традиційне вбрання представниць феодальної аристократії і тогочасну моду, пор.:

*These locks were adorned with **precious stones** <...>. A **gold chain**, to which a **small relic** of the same metal was attached, hung around her neck. She wore **bracelets** on her bare arms. Her dress consisted of a **tunic** and **bodice** of light green **silk**, which a **long robe** hung over, that reached to the ground and had **wide sleeves** that went around to the elbow. This robe was crimson, and made from the **finest wool**. A **silk veil**, with gold by weaving, was attached to the upper part thereof, which, at choice, **in accordance with the Spanish mode** could not be pulled over the*

face, and the breast, or as a drapery slung around the shoulders. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.html>).

В романах В. Скотта приділено достатньо уваги гастрономічним уподобанням минулого і **опису страв**, які вживали представники різних верств населення. Так, наприклад, в романі «Айвенго» зустрічаємо деталізований опис вечері представників норманського і саксонського рицарства, пор.:

***Pork Meat**, prepared in various ways, was at the lower end of the table, as well as **poultry, meat, deer, hare and goat roasts and various types of fish**, with large loaves, cakes, and fruits **preserved in honey**. The smaller species of **wild fowl**, which was plentiful, were not served in dishes, but offered on small wooden skewers, and the pages and servants, they wore, to all guests, who at will it cut off. Beside each person of rank was a silver cup, and at the lower end of the large table drinking horns* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

Цей докладний опис дає уяву, не лише про страви, що уживалися, але й про столове приладдя (*a silver cup, drinking horns*), яким користувалися представники феодально-рицарської верхівки, а також про приймання їжі, як певний ритуал, що передбачав послуги пажів та слуг.

Про традиційні блюда середньовічної шотландської кухні, якими пригощали іноземців, дає уявлення наступний фрагмент з роману «Роб Рой»:

(9) <...> *if ye daur venture sae muckle as to eat a dish of **Scotch collops**, and a leg o' red-deer venison wi' me, come ye wi' this Sassenach gentleman* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

У «Книзі по веденню домашнього господарства мисіс Бітон» зазначається, що *Scotch collops* – традиційна шотландська страва, яку готують, використовуючи або тонкі скибочки, або фарш з яловичини, баранини або оленини. Це поєднується з цибулею, сіллю, перцем та цукром, потім тушкується, запікається або обсмажується [74].

У романі «Уеверлі» як делікатеси, якими барон Бродвардін збирається частувати гостей у своєму феодальному володінні Туллі-Веолан, називаються тетерева, білі зайці, маринований лосось та особливе шотландське віскі, пор.:

<...> *and the Scottish returns being vested in grouse, white hares, pickled salmon, and **usquebaugh*** (URL:<http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).

Саме введення до контексту назви такої гастрономічної реалії як *usquebaugh* – “A compound distilled spirit made in Ireland and Scotland” [95] – є основним елементом, що забезпечує «місцевий колорит» цього висловлення.

Назву ще однієї характерної гастрономічної реалії зустрічаємо у описі банкету Принца Джона після завершення лицарського турніру – *Karum-pie*, наприклад:

<...> *the Thane of Coningsburgh <...> took the contents of the **Karum-pie** for larks and pigeons, whereas they were in fact **beccaficos** and nightingales* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>);

*Athelstane <...> swallowed to his own single share the whole of a large pasty composed of the most exquisite foreign delicacies, and termed at that time a "**Karum-Pie**".* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

Водночас відтворюючи цілісну картину доби, В. Скотт описує, не лише страви, якими харчувалися представники вищих верств феодального суспільства, але й не пропускає нагоди показати, як харчувалися простолюдини, як, наприклад, гуртоправи з Хайленду (роман «Два гуртоправи»):

<...> *a Highland drover was victualled for his long and toilsome journey with a few handfulls of **oatmeal** and two or three **onions**, renewed from time to time, and a **ram's horn filled with whisky**, which he used regularly, but sparingly, every night and morning.* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf).

Ще один тематичний кластер побутових реалій в романах В. Скотта – «Житло». Стосовно цього зазначимо, що письменник однаково прискіпливий до опису скиту відлюдника, скромного житла йомена чи щедрого інтер'єру лицарських покоїв. Характерні деталі помешкань увиразнюють і характер самого персонажа, і його становище у феодальному суспільстві.

Так, спальня леді Ровени облаштована вишукано і з розкішшю і комфортом, що відповідає її статі і високому соціальному становищу, пор.:

*A short walk and seven steps upward, each of which consisted of a mighty oak bar, brought him to Lady Rowena in a room whose splendor of the esteem that it proved the master of the house, testified. The walls were covered with embroidered hangings, which were **colored silk**, with **gold and silver thread** woven through the fun of falconry shown, so artfully as one able to bear that in those centuries. The bed was the same **rich wallpaper** decorated, and surrounded by purple curtains. The chairs had colored seats, and one of them, higher than the others, was equipped with a footstool of clean processed **ivory**. No fewer than four **silver** candlesticks, with great wax candles, served to illuminate the room. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).*

Натомість спальня суворого сакса Седріка характеризується простотою і навіть грубістю інтер'єра, пор.:

*<...> he placed the torch in a **wooden candlestick**, and saw in his sleeping around, whose furniture was of the **simplest** kind. It consisted of a **rough wooden chair** and an even rougher bedstead, filled with **straw**, on which two or three **sheepskins** instead of blankets layers. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).*

Показовим у цьому сенсі є опис, який зустрічаємо в романі «Уеверлі», коли Едуард Уеверлі – головний герой роману, єдиний спадкоємець знатного й багатого англійського роду, який став офіцером розквартированого в Шотландії кавалерійського полку, на запрошення барона Бредвордіна потрапляє до його володіння у гірській Шотландії – селища Таллі-Веолан,

Зокрема, автор подає також деталізований опис внутрішнього устрою оселі жителів шотландської височини, який відкриває для молодого аристократа світ поза звичною для нього європейською цивілізацією:

*The interior presented a view which seemed singular enough to southern eyes. The **fire, fed with blazing turf** and branches of dried wood, <...>; but the smoke, having no means to escape but through **a hole in the roof**, eddied round the rafters of the cottage, and hung in sable folds at the height of about five feet from the floor. The space beneath was kept pretty clear by innumerable currents of air which rushed towards the fire from **the broken panel of basket-work which served as a door** – from **two square holes, designed as ostensible windows**, through one of which was thrust a **plaid**, and through the other a **tattered great-coat** – and moreover, through various less distinguishable apertures in the walls of the tenement, which, being built of round stones and **turf, cemented by mud**, let in the atmosphere at innumerable crevices.*(URL:<http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).

Так само деталізовано зображував письменник і народні святкування, палацові церемонії, лицарські турніри, що були невід’ємною ознакою способу життя історичної доби, яку змальовував В. Скотт.

Для повноти уявлення про реалії життя Шотландії, В. Скотт характеризує й основні **особливості рослинного світу** Хайленду, з яким він був обізнаний з огляду на обставини життя, наприклад:

*There's naught in the Highlands but **syboes and leeks*** (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>) (специфічні для шотландського нагір'я різновиди ранньої цибулі) тощо.

Письменник також звертає увагу на городи шотландських селян і рослини, які там культивувалися, як-от: *where /.../ the **now universal potato** was unknown, but which were stored with gigantic plants of **kale** or **colewort**, encircled with groves of nettles, and exhibited here and there a huge **hemlock**, or the national **thistle**, overshadowing a quarter of the petty inclosure.* (URL: <http://www.personal.p>

su.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html) (у цьому уривку згадується чортополох *hemlock / thistle*, як національний символ Шотландії).

Загалом, відтворюючи матеріальний світ своїх творів, «шотландський чарівник» намагався через зовнішні деталі – поряд із висловлюваннями персонажа та його поведінкою – допомогти читачеві зрозуміти внутрішні мотиви його вчинків, зумовлені логікою історичної доби.

2.2. Лінгвокультурний потенціал військових, політичних, соціальних реалій

Оскільки романи В. Скотта сфокусовані на доленосних колізіях національної історії різних європейських країн (Англія, Шотландія, Франція), вони так чи інакше пов'язані з військовими конфліктами і сутичками різного масштабу і значення (міждержавними, етнічними, особистісними), що були питомою ознакою зображуваних в доробках письменника історичних епох. Тому істотну частку ЛО, за допомогою яких витворюється історичний ландшафт у прозі В. Скотта становлять назви військових, політичних, соціальних реалій. Військові реалії в історичній прозі В. Скотта представлені ЛО, що можуть бути об'єднані у декілька груп.

Чи не найрепрезентативнішу серед них становлять номінації видів зброї, що була у використанні у певний історичний період і у представників певного військового об'єднання, а також елементи військових обладунків: *two-handed sword* (дворучний меч), *harquebus* (мушкетон), *Spanish toledo* (іспанська шпага), *halberd* (алебарда) та ін. Наприклад:

<...> *accompanied by <...> two wild Highlanders, the attendants of Evan, one of whom had upon his shoulder a hatchet at the end of a pole, called a **Lochaber-axe*** (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).

В «Енциклопедії зброї» австрійського зброє знавця і військового діяча XIX ст. В. Бюхайма (“Handbuch der Waffenkunde. Das Waffenwesen in seiner

historischen Entwicklung vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des 18 Jahrhunderts”, 1890) зазначено, що *Lochaber-axe* – лохаберська сокира або лохаберакс (від назви місцевості Лохабер в Шотландії) – різновид сокири, що з’явився в Шотландії і поширився на початку XIV століття [7].

Інший характерний приклад вживання ЛО на позначення зброї знаходимо в романі «Айвенго» у описі правил лицарського турніру:

(1) *A knight might use a mace or battle-axe at pleasure, but the dagger was a prohibited weapon.* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

У цьому фрагменті згадуються такі види середньовічної зброї як *mace*, *battle-axe*, *dagger*. *Mace* у “Collins dictionary” визначається як “a club, usually having a spiked metal head, used esp in the Middle Ages” (URL: <https://www.collinsdictionary.com>); *battle-axe* – як “(formerly) a large broad-headed axe” (URL: <https://www.collinsdictionary.com>); *dagger* – як “a short knife with a pointed and edged blade, used as a weapon” (URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>); *And that claymore shall be ours, Bailie* (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>) (*claymore*, за даними Collins Dictionary – “a large two-edged broadsword used formerly by Scottish Highlanders” (URL: <https://www.collinsdictionary.com>)).

В. Скотт також описує лицарські обладунки, як, наприклад, в романі «Айвенго»:

His suit of armour was formed of steel, richly inlaid with gold, and the device on his shield was a young oaktree pulled up by the roots, with the Spanish word Desdichado, signifying Disinherited (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

Для об’єктивної реконструкції військово-політичних колізій минулого В. Скотт використовує назви різних родів лицарських військ: *lanzknechts* (ландскнехти), *Schwarz-reiters* (шварцрейтери) та ін., а також назви військових або військово-релігійних об’єднань, як-от: *Order of Knights Templars* (Орден Лицарів Храму) та ін. Наприклад: *He wore a cuirass of polished stee , over which*

were drawn the insignia of the ancient *Order of the Thistle*. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Order of the Thistle (Орден Чортополоха) – давній лицарський орден, пов'язаний із Шотландією. Історія сучасного ордену починається в 1687 році з установою його королем Яковом VII Шотландським (також відомим як король Англії Яків II), при цьому стверджувалося, що відбулося відродження раніше існуючого ордену. Основна емблема ордену – чортополох, національний символ Шотландії.

У наведеному контексті історичний колорит забезпечується також уживанням лексеми *cuirass*, що позначає елемент історичного натільного захисного спорядження лицаря-ратника, що складається з грудної і спинної пластин, вигнутих відповідно до анатомічної форми грудей і спини людини.

З метою моделювання лінгвокультурного простору відповідної історичної доби В. Скотт у своїх романах широко використовує також відантропонімні номінації, що ґрунтуються на приналежності

- до певного роду військ чи військово-релігійного об'єднання, як-от:

<...> *By archers and slingers in case of emergency* <...> (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>);

The Templar wanted to give an angry answer, but the Prior dropped him off (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>);

<...> *was assured that the crusaders, under Richard, had never proceeded much farther than Askalon* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>) тощо;

- до певного соціального прошарку феодального суспільства, місця проживання, етнокультури тощо: *burgher* (бюргер, містянин), *yeoman* (йомен), *regent* (регент), *braeman* (горянин) та ін., наприклад:

I hold myself bound to your highness for a good deed, which will fulfil all promises made in favour of your servant and vassal. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>); *vassal* – (in feudal society) a man who entered into a

personal relationship with a lord to whom he paid homage and fealty in return for protection and often a fief. (URL: <https://www.collinsdictionary.com>);

"The yeomen and commons," said De Bracy, "must not be dismissed discontented, for lack of their share in the sports." (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

Yeomen у "Collins dictionary" визначається як "in former times <...> a man who was free and not a servant, and who owned and worked on his own land" (URL: <https://www.collinsdictionary.com>), *commons* – як "1. (functioning as plural) people not of noble birth viewed as forming a political order; 2. (functioning as plural) the lower classes as contrasted to the ruling classes of society; the commonalty" (URL: <https://www.collinsdictionary.com>);

My father was an honest burgher of Perth (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>).

Burgher витлумачується у словниках як "a member of the trading or mercantile class of a medieval city, especially the richer or more respectable people" (URL: <https://www.collinsdictionary.com>);

Worst of a', Robin," retorted the Glaswegian [Rob Roy] (у цьому випадку, згідно з Кембриджським словником, позначає "a person from the city of Glasgow in Scotland" (URL: <https://dictionary.cambridge.org/>));

<...> *for that naebody but their Duinhe'wassels wore the trows* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>) (*Duinhe'wassels* – назва джентльменів з Шотландської височини, зазвичай молодших синів в знатній родині) та ін.;

- до певного виду трудової діяльності чи заробітку (законного чи незаконного): *glover* (рукавичник), *butler* (дворецький, ключар), *drover* (гуртоправ) тощо, наприклад:

<...> *resist a predatory visit from the Caterans of the neighbouring Highlands* [Waverly] (*Cateran*, за даними словників, позначає "(formerly) a

member of a band of brigands and marauders in the Scottish highlands” (URL: <https://www.collinsdictionary.com>))

До цього ж кластеру треба включити ЛО на позначення різних за рангом служителів церкви: *cardinal* (кардинал), *prelate* (прелат), *sexton* (паламар), а також реалій феодального суспільного устрою: *fiefs* (земельне володіння, надане феодалом-землевласником васалові на умовах виконання певних обов'язків; те ж, що і феоде); *fleur-de-lys* (геральдична лілія) та ін.

Отже, суттєвим критерієм виділення реалії вважається її «яскраво виражений національно-культурний колорит, співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображеною у свідомості конкретної лінгвокультурної спільності і, як наслідок цього, відсутність відповідностей в інших мовах» [25: 69]. Для того, щоб передати реалії та тогочасний колорит і зберегти національне й історичне забарвлення, яке так чи інакше пов'язане з військовими конфліктами і сутичками різного масштабу і значення через відсутність у мові перекладу відповідників доцільним буде використання описового перекладу та калькування.

2.3. Діалектна лексика як спосіб вираження національно-культурної ідентичності

З точки зору створення національно-історичного колориту вагомою особливістю історичних доробків В. Скотта є наявність **діалектизмів**, елементів мовлення мешканців певної місцевості. З огляду на зацікавленість В. Скотта щодо відображення історичного буття етносу, з яким пов'язується його родовід, домінантним для романів письменника стає діалект населення шотландської височини (Scotland Highlands).

У романах В. Скотта діалектизми використовуються передусім для номінування питомих для культури цієї етнічної спільноти чи історичної епохи

елементів матеріальної культури (про це частково вже йшлося у попередньому підрозділі).

Окрім цього, діалектні слова та вирази активно залучаються автором для відображення нематеріальних реалій культури етносу: традицій, звичаїв, релігійно-міфологічних уявлень, фольклору тощо. Розглянемо деякі характерні приклади. Так, зокрема, у романі “Waverly” зустрічаємо такий фрагмент:

*But take care to give something to the Highland **cailliachs** that shall cry the **coronach** loudest for the last Vich Ian Vohr* (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).

У цьому уривку зацікавлення викликають такі слова як *Cailleach* та *coronach*. Слово *Cailleach* означає «стара» або «чаклунка» в сучасній ірландській і гельській (шотландській кельтській). Воно походить від давньоірландського *Caillech* («прихована за вуаллю»), прикметника, утвореного від *caille* («вуаль»), стародавнього запозичення з латині; *coronach* – за визначенням Collins Dictionary – “*Scottish or Irish: a dirge or lamentation for the dead*” (URL: <https://www.collinsdictionary.com>). Обидва слова називають реалії, що є питомими для буденного життя шотландців, пов’язаних з ритуалами та обрядами.

Далі у контексті одна з реалій культури жителів шотландських пагорбів передається за допомогою лексеми *strathspey*, як-от:

*... and prepared to see the scene to an end, sate himself down on the oak table, and whistled a **strathspey**.* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Strathspey – це шотландський народний танець і музичний жанр, назва якого походить від місця його появи – долини річки Спей (Strath Spey), другою за довжиною і найшвидшою у Шотландії, що протікає по північному сходу країни.

Ще одним приклад з цією лексемою є речення:

... and was, to the boot of all that, the best dancer of a **strathspey** in the whole **strath** (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

У CED діалектизм *strath*, що також уживається у цьому уривку, витлумачується як “*Scottish. a broad flat river valley; from Scot and Irish Gaelic srath, Welsh ystrad*” (URL: <https://www.collinsdictionary.com>).

Зазначається також, що в ужитку це слово фіксується приблизно з 1530-1540-х років. Яскравий діалектизм містить такий контекст:

Vich Ian Vohr and ta Prince are awa to the lang green glen ahint the clachan, tat they ca' the King's Park... (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>) (*clachan* у шотландській чи північно-ірландській мові має значення “a small village or hamlet”).

Суттєву вагу щодо створення специфічного етнокультурного та історичного простору в романах В. Скотта мають діалоги, в яких він майстерно використовує діалектні, місцеві елементи мовлення. Зокрема, це стосується таких мовних елементів, як історично й етнічно автентичні етикетні форми, звертання тощо, які в його романах яскраво проявляються у діалогах персонажів.

Моделювання історичного та специфічного національного та/чи етнічного континууму в романах В. Скотта відбувається також завдяки постійному акцентуванню мови чи діалекту, якими розмовляють персонажі, що дає змогу читачеві усвідомити строкатість населення шотландського прикордоння і глибше збагнути сутність історичних конфліктів, пор.:

He muttered an exclamation in Gaelic (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>) тощо.

Ці елементи найяскравіше проявляються у прямій мові та в діалогах персонажів. Наприклад:

“Better gang farther than fare waur”, she said, speaking the Scottish Lowland dialect, and being indeed a native of the Lennox district – “Her house was taen up wi' them wadna like to be intruded on wi' strangers. She didna ken wha mair

might be there – red-coats, it might be, frae the garrison.” (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>); *Better gang farther than fare waur* (“You may go *further* and do a lot worse”) (URL: <https://www.scotslanguage.com/articles/view/id/1743/type>).

Отже, номінативна лексика є основним засобом віднесення історичного роману до реального історичного часу. Кількість архаїзованих прислівників в історичних романах В. Скотта досить значна. Вони репрезентовані, лише неквалітативними лексемами, що зумовлено насамперед малою динамічністю сюжету, а також авторською інтенцією до використання в тексті прислівників часу. Використання прислівників часу також безпосередньо пов'язане із жанровою специфікою історичного роману.

Розподіл архаїзованих частин мови, наприклад, в історичному романі «Айвенго» свідчить, що твори В. Скотта спрямовані на конкретизацію описуваних подій зображеного в романі історичного часу, що своєю чергою створюється шляхом деталізації та послідовністю під час відтворення загальної картини подій. В історичних романах та оповідах архаїзми відтворюють колорит часу й місця. Специфічний історичний та етнографічний колорит створюється у романах В. Скотта й завдяки введення в його тексти таких мовних елементів, як історично та етнічно автентичні етикетні форми, звертання тощо.

2.4 Онімний ландшафт романів В. Скотта як спосіб історичної стилізації у прозі письменника

2.4.1 Історична стилізація: зміст поняття і засоби створення.

Вивчаючи особливості використання прийому історичної стилізації, як засобу моделювання лінгвокультурного простору романів В. Скотта, потрібно насамперед визначитися зі змістом самого поняття «стилізація». У зв'язку з цим наголосимо, що поняття «стилізація» сьогодні є поліфункціональним, оскільки

використовується у різних сферах гуманітарного знання (літературознавстві, музикознавстві, архітектурі). У царині лінгвістики під стилізацією розуміють «свідоме переймання мовних ознак певного стилю, жанру, характерних для відповідної історичної доби, етнографічно-діалектного чи соціального середовища, для індивідуально-авторської стильової манери» [88, с. 599], «стилістичний прийом наслідування стилю характерними для певної епохи чи соціального середовища ознаками, манерою мовлення, стилістичними засобами» [34, с. 450]. Ці ж твердження зберігають свою актуальність і щодо художнього перекладу, у тому числі й творів історичного жанру.

Українська дослідниця Ж. Колоїз зазначає, що історична стилізація зумовлює відповідним чином організований темпоральний простір, що видається цілком закономірним, оскільки йдеться про історичні події, які на століття дистанційовані від дати написання художнього тексту. За твердженням дослідниці, у такий спосіб «створюється відповідний темпоральний план – минулий, що забезпечується активним використанням передусім граматичних форм минулого часу» [27], а також іншими, зокрема, лексичними засобами, що виступають маркерами, співвідносними з різноманітними реаліями конкретного історичного часу.

3-поміж культурно/етно-маркованих лексичних одиниць, вагоме місце в романах В. Скотта, як засвідчують наші спостереження, посідають власні назви (оніми). Відштовхуючись від визначення М.М. Торчинського, онімні одиниці, що зустрічаються в історичних творах письменника, є такими, що мали чи й досі мають реальний денотат, а відтак виступають у функції етнокультурного знаку, тобто оніма, що «відомий абсолютній більшості носіїв певної мови, за яким у свідомості мовців уже закріплена якась спільна інформація [53, с.112]. Оніми в романах В. Скотта формують, за В. Неклесовою, онімний ландшафт як «сукупність усіх розрядів власних назв, які оточують певну людину у певний проміжок часу» [38, с. 131]. Онімний ландшафт людини є ономастичним компонентом мовної свідомості людини [38, с. 131], або, за визначенням І.О.

Голубовської, національно-мовної картини світу (національно-мовної моделі світу), що є вираженням засобами певної мови світовідчуттям і світорозумінням етносу, вербалізованою інтерпретацією мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі [18, с. 6].

2.4.2. Функції топонімів в онімному просторі романів В. Скотта.

Оскільки події у творах романного жанру відбуваються у межах певного часопростору, відмінною особливістю творів В. Скотта є їх насиченість ЛО, що окреслюють особливості фізичного (геокультурного) простору, в межах, якого розгортаються ті чи інші історичні колізії. З цієї нагоди Б. Нейман, покликаючись до розвідок одного з найвизначніших представників німецької філологічної науки початку ХХ ст. В. Дібеліуса, наголошував, що «описи у Вальтер-Скотта тісно зв'язані з його топографічно-антикварськими увагами. Це виявляється в опису замків, лісів, подвір'їв, зоряного неба і т. ін.»¹ [37: 140], як, наприклад, у лісових сценах з «Уеверлі», де автор докладно змальовує дорогу, розповідає, який завтовшки був міст через річку тощо.

Значну частину лексем, за допомогою, яких В. Скотт реконструює геопростір у своїх творах, становлять топоніми – власні назви на позначення географічних об'єктів. На думку Т. Кальченко, цінність цього виду лексем «полягає, не лише в увиразненні просторового чинника тексту, але й у трансляції культурних інтенцій та елементів авторської картини світу, семантичному ущільненні поетичної мови завдяки асоціативній насиченості та пов'язаності з національною мовною картиною світу» [24: 64]. Погоджуючись із думкою Є. Боевої про те, що «для кожного художника характерний свій особливий підхід до використання топонімів і манери вписувати їх у контекст, хоча в різних творах, навіть одного автора, цей властивий йому топонімічний почерк може проявлятися по-різному» [Боева, 2000, с. 160].

Топонімікон творів В. Скотта обіймає декілька кластерів ЛО.

¹ Збережено орфографію оригіналу.

Перший включає назви об'єктів природного ландшафту – гір, річок, озер, долин, як-от:

*The soft and gentle **river Don** sweeps through an amphitheatre, in which cultivation is richly blended with woodland <...>* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

*In that pleasant district of merry England which is watered by the **river Don*** (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>);

*The glen, or dell, was terminated by a sheet of water, called **Loch-Veolan*** (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>);

*The projecting peak of an impending **crag** which rose near it, had acquired the name of **St. Swithin's Chair*** (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>);

*Vich Ian Vohr and ta Prince are awa to the lang greenglen ahint the **clachan**, tat they ca' **the King's Park*** (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>) тощо.

Як бачимо, для створення ефекту більшої достовірності, топоніми уточнюють, конкретизують природні об'єкти, позначені загальними іменниками, завдяки чому події прив'язуються до конкретної місцевості.

До другої групи можна віднести власні назви, що використовуються для позначення місцевостей, графств, замків, селищ, міст, наприклад:

*The remains of this extensive wood still to be seen at the noble seats of **Wentworth**, of **Worncliffe park** and around the **Rotherham*** (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

Згаданий у цьому уривку замок Уентворт – заміська садиба у графстві Йоркшир, яку вважають ідеальним зразком поєднання мальовничого ландшафту і таланту архітектора. Від моменту її побудови вона була центром інтриг та міжусобної ворожнечі, а відтак відіграла важливу роль в історії Британії.

Третю, найцікавішу, як на мою думку, групу топонімів, презентують ЛО на позначення міських підпросторів, знакових локацій чи архітектурних споруд, що несуть культурологічне навантаження. Так, наприклад, в «англійському» романі «Айвенго», згадується Тауер:

<...> *and the Tower of London shall not protect you against our revenge* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

Тауер (the Tower of London) – фортеця, що й нині стоїть на північному березі річки Темзи, у середмісті сучасної англійської столиці. Будівництво Тауера було розпочато ще Вільгельмом I Завойовником. При королі Річарді Левове серце було споруджено ще кілька башт різної висоти і два ряди потужних фортечних мурів, а навколо них вирито глибокий рів з водою, що робило Тауер однією з найнепрístupніших фортець Європи.

До цієї групи можна віднести і урбанонім (лексичну одиницю на позначення внутрішньоміських реалій) *Cross o' Glasgow*:

There's mony ane this day wad rather they had never chased puir Robin frae the Cross o' Glasgow (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Глазго-Крос знаходиться у центрі стародавнього королівського міста, а тепер міста Глазго, Шотландія, недалеко від першої переправи через річку Клайд. Як основний вузол у центрі міста, його п'ять вулиць проходять: на північ по Хай-стріт до Глазго-собору, Соборної площі та Королівської лазарету; на схід вздовж Іовеллоугейт і Лондон-роуд, недалеко від площі Святого Ендрю; на південь від Соляного ринку до Глазго-Грін та Високого суду; та власне Тронгейта, що продовжується на захід, як вулиця Аргайл, до площі Св. Еноха та вулиці Бьюкенен. У період до Реформації Глазго-Хрест був відомий як *Mercat (Market) Cross* після ринку, який проходив там на широкому просторі, де стикалися чотири вулиці. Це були Тронегайт на захід, названий на честь трона або ваги, встановленої там для зважування вантажів, Геллоугейт на сході, Вулиця від Хреста Меркат до Митрополичої церкви на півночі та Волкергайт

на півдні, останній названий на честь бродяги, які вибілювали тканину. Пізніше вулицю на півночі буде перейменовано на Хай-стріт після того, як Хай-Кірк і Волкергайт стануть Соляним ринком. Глазго ніколи не був містом, огороженим стінами, і термін «хода», який також пишеться «ворота», не стосується закритого входу, а натомість є старим шотландським словом, що означає «шлях до». Отже, Бриггайт – це шлях до мосту, в цьому випадку Старого мосту або Брига, моста єпископа Рея, який був першим великим мостом через Клайд у Глазго. Оскільки *the Cross of Glasgow* мав надзвичайне комерційне значення, особливо з XVI століття, а його розвиток перевершив розвиток району, в якому він знаходився, ця локація стала знаковою для Глазго ще в часи середньовіччя. Тому В. Скотт, прагнучи відтворити у своєму романі атмосферу відповідної історичної епохи, уводить до твору цю деталь міської топографії.

Завдяки реконструкції міського ландшафту Глазго XVII ст. в романі «Роб Рой», автор уводить у твір назви найбільш відомих вулиць міста, а також розташованих на них установ, як-от:

- *at Messrs. MacVittie, MacFin, and Company, merchants in the **Gallowgate** of the said town* (<https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Тут згадано Gallowgate, що була однією з чотирьох головних середньовічних вулиць міста Глазго; вона забезпечувала доступ до міста зі сходу та вела до міської шибениці (звідки й її назва) в Gallow Muir (з кельтс. «море»), що була на деякій відстані від центру міста, неподалік провулка Св. Мунга, який вважається засновником міста [72: 23; 82];

- *"I seldom like to leave the **Gorbals**; I have nae freedom to gang among your wild hills, Robin, and your kilted red-shanks – it disna become my place, man."* (URL:<https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Як лінгвокультурний коментар для пояснення цієї цієї топографічної реальності можна використати відомості з роботи Х'ю Макінтоша "The Origin and History of Glasgow streets":

Gorbals. Garbales is an old term in Scotch law meaning teinds, which may be the origin of the name. The Magistrates and Council bought the lands of Brigend or Gorbals from Sir Robert Douglas of Blaickerston in 1647 for £81,333 6s. 8d. Scots – the half for Hutchesons. This purchase included Kingston, Tradeston, Laurieston, and Hutchesontown, bounded on the south by Strathbungo [72, p. 25, розділ “The Gorbals”]. – Горбальс. Garbales — старий термін у шотландському законодавстві, що означає десятину, отриману від продуктів землі для утримання духовенства, що може бути походженням назви. Магістрат і Рада купили землі Брігенд або Горбальс у сера Роберта Дугласа з Блейкерстона в 1647 році за £81 333 6s. 8г. Шотландці – половина для Хатчесонської лікарні, інша половина між Сіті та Трейдс Хаусом. Ця покупка включала Кінгстон, Традестон, Лорістон і Хатчесонтаун, обмежені на півдні Стратбунго [72, p. 25, розділ “The Gorbals”].

У такий спосіб, різнопланові топографічні реалії, що ними насичені романи В. Скотта призначені передусім для створення у читача уяви про місце / місцевість, де відбуваються змальовані у творах події, та відтворення наближеної до реконструкції історичного континууму відповідної доби.

2.4.3. Прагматичні функції антропонімів у художньому дискурсі.

Вагому роль у відтворенні національно(етно)культурних особливостей епохи в історичних романах В. Скотта відіграють **антропоніми**.

З огляду на відзначені вище особливості «рецепту історії за Вальтером Скоттом» на першочергову увагу заслуговують імена реальних чи умовно-реальних історичних осіб, які використовуються у творах письменника для створення реалістичного історичного колориту зображуваної доби – Карла Сміливого Бургундського, Людовика XI, англійських воєначальників тощо.

Однак особливе зацікавлення в романах В. Скотта викликають імена історичних персонажів, що збереглися у народній пам’яті і були міфологізовані (переважно ідеалізовані) народно-поетичною традицією – Річарда Левове

серце, Робіна Гуда, Роб Роя та ін. Це дає підстави говорити про взаємодію у створеному «шотландським чарівником» (за образним висловом О. Пушкіна) фольклору, літератури та історії, що сьогодні мислиться вже, як типове явище, притаманне багатьом культурам.

Прагнучи підкреслити «історичність», як достовірність своїх героїв, у «Передмові» до свого роману «Роб Рой», коментуючи використання у ньому образу національного героя Шотландії, розбійника Роберта з клану Макгрегорів, сам письменник зазначав, що Роб Рой “*owed his fame in a great measure to his residing on the very verge of the Highlands, and playing such pranks in the beginning of the 18th century, as are usually ascribed to Robin Hood in the middle ages, – and that within forty miles of Glasgow, a great commercial city, the seat of a learned university. Thus a character like his, blending the wild virtues, the subtle policy, and unrestrained license of an American Indian, was flourishing in Scotland during the Augustan age of Queen Anne and George I*” (URL:<https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.html>).

У романі “*Waverly, or 'Tis Sixty Years Since*”, дія якого відбувається в період повстання якобітів 1745 року, згадується ще один легендарний персонаж шотландської історії, який допомагає відтворити національно-історичний колорит Шотландії. Коли головний герой роману Едуард Уеверлі, спадкоємець знатного та багатого англійського роду, який служить у Шотландському кавалерійському полку, потрапляє у житло розбійника з шотландської височини, В. Скотт характеризує його як “*the den of some renowned outlaw, a second Robin Hood, perhaps, or Adam o’Gordon*” (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).

У цьому контексті етнографічно маркованим є антропонім *Edom o Gordon* – ім’я легендарного персонажу шотландської історії, яке відоме широкому загалу завдяки однойменній народній баладі. Адам Гордон з Аучиндуна (1545–1580; руїни цього замку й донині збереглися поблизу Даффтаун у місті Банффшир, Шотландія) – шотландський лицар, молодший

брат графа Хантлі та воєначальник під час громадянської війни в Маріані, який виступав на боці королеви Марії Шотландської на північному заході Шотландії. Завдяки баладі, цей історичний персонаж став відомим як Едом о'Гордон (Edom o'Gordon). Дослідники стверджують, що балада “Edom o'Gordon” ґрунтується на історичному факті і була складена незабаром після події, про яку в ній йдеться. У 1571 році Адам Гордон відправив своїх людей захопити замок Тові в Абердинширі. За відсутності господаря замку (laird) Олександра Форбса його дружина, Маргарет Кемпбелл, обороняла замок. Тоді Гордон або, за іншими даними, його заступник, капітан Томас Кер, підпалив будинок і спалив даму, її дітей та слуг, загалом близько двадцяти семи осіб. Цей варварський вчинок навіть у ті жорстокі часи викликав жах і зневагу. Версії цієї балади існують, як шотландською, так і англійською мовами; одна з останніх була записана до 1600 року.

До категорії власних імен, що презентують легендаризованих народно-поетичною традицією діячів шотландської історії, належить й антропонім *Hardyknute*, що згадується романі “Waverley” поряд з рядками однойменної старовинної англійської балади:

*the very model old Hardyknute –
Stately stepped he east the wa',
And stately stepped he west [100].*

Hardyknute – прізвисько короля Шотландії Александра Стюарта (англ. Alexander Stewart; 1214–1283). Вважається, що це ім'я датського походження (Canute the Strong). У баладі, що названа на честь цього шотландського героя оспівується його перемога над норвезькими нападниками в історичній битві при Ларгсі, що відбулася 3 листопада 1263. Отже, В. Скотт, який добре знав шотландський фольклор, скористався образом героя цієї старовинної балади для того, щоб увиразнити етнічний колорит його роману.

Окремо варто зазначити прагматичну функцію відтопонімічних антропонімічних номінації, які в історичних романах В. Скотта

використовуються для називання персонажів залежно від того, в якій місцевості вони проживають. Так, наприклад, майже у всіх романах шотландського циклу зустрічається номінація *Highlanders*. У сучасній англійській мові ця лексема має кілька значень, пор.:

1. a Gael inhabiting the Highlands of Scotland
2. a soldier of a Highland regiment
3. (lc) an inhabitant of any highland region [92].

Час, коли починає фіксуватися ця лексема, у “Collins dictionary”, зокрема, датується приблизно 1625–35 роками, а утворюється вона шляхом додавання суфікса *-er* до іменника *highland* [HIGHLAND + -ER]. Позаяк «шотландські» романи В. Скотта густо «населені» мешканцями шотландських пагорбів, номінація *Highlanders* є етнографічно маркованою, оскільки автор намагається у такий спосіб підкреслити своєрідність представників шотландського нагір'я, як специфічної етнічної спільноти – наприклад, на кшталт гуцулів в Україні – і у такий спосіб протиставити їх жителям Шотландської Низовини та англійцям. Пор.:

*Each of the **Highlanders** had their naked dirks stuck upright in the board beside him [106]; The third, who sate at the same table, was in the **Lowland** dress [106].*

Поряд з цим, для позначення жителів Шотландської височини, В. Скотт також використовує антропонімічну номінацію *Highlandman*, яка в цьому значенні не кодифікується в жодному з доступних нам словників англійської мови, пор.:

*The subsequent events which we witnessed led me to recall with attention what the shrewdness of Bailie Jarvie suggested in his proverbial expression, that “Forth bridles the wild **Highlandman**.” (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.html>).*

У наведеному уривку антропонім *Highlandman* ужито у складі прислів'я *Forth bridles the wild Highlandman*. Однак з огляду на уживання цієї ЛО з

прикметником *wild*, а також більш широкий контекст висловлювання, що акцентує топологічні особливості місцевості і природний поділ Шотландії на Низовину та Височину, номінація *Highlandman* використовується, як засіб для маркування представників відповідної етнічної спільноти з питомими їм особливостями психологічної вдачі та суспільної поведінки і – у такий спосіб – створення у читача більш детальної картини життя Шотландії у відповідний історичний період.

Серед антропонімних номінацій, що використовуються у романах В. Скотта для створення більш широкої і правдоподібної панорами життя у відповідну епоху, увагу викликає й антропонім *Sassenach*, який і досі використовується кельтським населенням Британських островів, як зазвичай зневажлива номінація англійців, наприклад:

No one bade us welcome, nor did any one offer to take our horses, from which we had alighted; and to our various inquiries, the hopeless response of "Ha niel Sassenach," was the only answer we could extract. The Bailie, however, found (in his experience) a way to make them speak English. "If I gie ye a bawbee," said he to an urchin of about ten years old, with a fragment of a tattered plaid about him, "will you understand Sassenach?". (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>).

Принагідно зазначимо, що цей діалектизм в окремих випадках використовується також як означення, пор.:

"Ay, ay, that will I," replied the brat, in very decent English. "Then gang and tell your mammy, my man, there's twa Sassenach gentlemen come to speak wi' her." (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>);

"O, then, it is the handsome Sassenach Duinhewassel that is to be married to Lady Flora?" (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).

Як антропонімні номінації в історичних романах В. Скотта використовуються й лексеми, що позначають людей, залежно від їхнього

«ремесла» чи діяльності, якою вони займаються. Так, наприклад, в романі «Waverly», а також інших творах, пов'язаних із Шотландією, неодноразово вживається історизм *caterans*, що, як наголошується у «Colins Dictionary», є позначенням «a member of a band of brigands and marauders in the Scottish highlands» [92]; це слово датується XIV ст., а його походження пов'язується з шотландським кельтським *ceathairneach*, що має значення «robber», «plunderer», пор.:

<...> or resist a predatory visit from the *Caterans* of the neighbouring Highlands (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>).та ін.

Варто зазначити, що в історичних романах В. Скотта з точки зору мовної приналежності виділяються власне англійські імена, а також імена, висхідні до антропонімікона інших мов і діалектів. Так, наприклад, в романі «Айвенго» найбільш численними є **англійські** власні імена, що функціонують зазвичай з лексичними одиницями, що називають титул, звання або ж з числівниками: *Richard I* (Річард I); *Henry II* (Генріх II); *Wilhelm II* (Вільгельм II); *Edward III* (Едуард III); *Wilfred* (Вілфред); *Athelstane* (Ательстан). Досить часто зустрічаються **французько-норманські** антропоніми – як правил, імена рицарів-хрестоносців та їхніх прибічників: *Brian de Boisguillebert* (Бріан де Буагільбер); *Reginald Front-de-Boeuf* (Реджинальд Фрон де Беф); *Waldemar Fitzurse* (Вальдемар Фіц-Урс); *Maurice de Bracy* (Моріс де Брасі); *Philippe de Malvuazen* (Філіп де Мальвуазен); *Gilles de Molverer* (Жиль де Мольверер), *Philip French* (Філіп Французький), *William de Vivil* (Вільям де Вівіль), *Steven de Martival* (Стівен де Мартіваль), *Jacques Fitz Dotrel* (Жак Фіц Дотрель).

Окрім цього, вирізняються антропоніми, запозичені з **івриту**: *Isaac* (Ісаак), *Ishmael* (Ізмаїл), *Rebecca* (Ребекка), *Kirdzhat Jairam* (Кірджат Джайрам), *Abraham* (Авраам), *Joseph* (Йосип), *Nathan Ben Samuel* (Натан Бен-Самуель), *Lazarus* (Лазар), які слугують для того, щоб надати твору історичний колорит, тобто зобразити «стару» Англію (merry England) XII століття. Перші письмові

вказівки про заселення Англії євреями нажелать до 1066 року, коли після перемоги під Стінгсом в тому ж році Вільгельм Завойовник встановив в Англії правління норманів. Він же запросив євреїв, що займаються комерційною діяльністю, які, на його думку, могли принести користь в завойованій Англії. Відтак в XI-XIII ст. євреї уже були невід'ємною частиною населення Британії, І В. Скотт, як «батько» історичного роману, не міг не репрезентувати ізраїльський народ у своєму творі.

У романі В. Скотта зустрічаються й **арабські** імена-оніми: *Abdullah* (Абдалла), *Mahmoud* (Махмуд), *Mohammed* (Мухаммед), *Sultan Saladin* (султан Салладин). Арабські імена В. Скотт дає євреям і згадує про Коран з метою наблизити «обізнаного» читача до історії Англії, найбільш чітко окреслити реальну історію країни та її народу.

Серед англійських антропонімів також зустрічаються **імена-прізвиська**, які наділені найвищим прагматичним потенціалом, оскільки містять характеристику персонажа. В основу таких іменувань покладено такі прагматично релевантні ознаки як, зокрема:

- зовнішня характеристика героя, як-от: *Athelstane the Unready (he was so slow in his decisions, and he was very generally called Athelstan the Unready [101]);*

- особливості характеру героя, його психологічної вдачі: *Richard the Lionheart;*

- національна/ етнічна приналежність героя, на кшталт *Sedric the Saxon* та ін.

Узяті у своїй сукупності, антропоніми сприяють створенню особливої тональності романів В. Скотта, творчої реконструкції історичного і місцевого колориту відповідної доби.

Висновки до Розділу 2

Проведений у Розділі 2 мовознавчий аналіз лінгвокультурних реалій в романах В. Скотта дозволяє зробити такі висновки.

1. Ефекту цілісності картини життя певної історичної епохи В. Скотта досягав за допомогою широкого використання у своїх романах деталей побуту, мови, одягу, звичаїв, точного опису конкретної місцевості, де жили герої і де відбуваються події, про які йдеться у творах, насамперед, Шотландії та Англії.

2. Лінгвокультурний континуум романів В. Скотта моделюється завдяки використанню ЛО, що номінують предмети побутового призначення (чоловічий, а також жіночий одяг; гастрономічні уподобання відповідної епохи та особливості харчування представників різних соціальних верств; особливості інтер'єрів), а також подає описи народних святкувань, палацових церемоній, лицарських турнірів, акцентує особливості рослинного світу Шотландії.

3. Істотну частку ЛО в прозі В. Скотта становлять назви військових, політичних, соціальних реалій (види зброї і військових обладунків; назви військових або військово-релігійних об'єднань та ін.). З точки зору створення національно-історичного колориту вагомою особливістю історичних доробків В. Скотта є наявність діалектизмів, елементів мовлення мешканців певної місцевості (*cailliachs, coronach, strathspey, clachan* та ін.)

4. Одним з основних засобів історичної стилізації як відмінної особливості і головного “know-how” В. Скотта є ономастикон його творів передусім, топоніми та антропоніми. Топоніми, що зустрічаються в історичній прозі письменника, є такими, що мали чи й досі мають реальний денотат, а відтак виступають у функції лінгвокультурного знаку. Це: 1) ЛО на позначення об'єктів природного ландшафту; 2) власні назви, що використовуються для позначення місцевостей, графств, замків, селищ, міст; 3) ЛО на позначення міських підпросторів, знакових локацій чи архітектурних споруд, що несуть культурологічне навантаження. Антропонімикон романів В. Скотта складається

з імен історичних та умовно-історичних (легендаризованих) осіб та імен фікційних героїв, а також прізвиськ персонажів. Крім англійських імен, він включає франко-норманські, єврейські та арабські імена.

РОЗДІЛ 3

ВІДТВОРЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ВАЛЬТЕРА СКОТТА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

3.1. Стратегії доместикації і форенізації при відтворенні текстів Вальтера Скотта цільовою мовою

Викладені у попередніх розділах міркування і спостереження засвідчують, що історичні тексти Вальтера Скотта насичені лексичними одиницями, які виражають поняття і явища, питомі для життя Шотландії, Англії та інших європейських країн у минулі століття і є здебільшого невластивими й чужорідними для української культури.

Тому перекладачі, які намагаються відтворити історичні романи і повісті «шотландського чарівника» іноземною мовою, у тому числі й українською мовою, перед ними постає завдання «викликати в читача враження, ілюзію історичного та національного середовища» [31: 129] за допомогою тих елементів, які можуть бути сприйняті, як «носії національної та історичної специфіки» [31: 130]. При оцінюванні доречності застосування перекладацьких стратегій доместикації і форенізації при відтворенні текстів історичних романів Вальтера Скотта українською мовою, потрібно взяти до уваги декілька чинників.

1. Передусім це стосується загальної мистецької установки письменника, що знайшла місце, за спостереженнями Маріана К'юсака, у 20 з 26 його романів, і яку окреслив сам митець у «Вступі» до роману «Роб Рой»: «Саме цей контраст між цивілізованим і культурним способом життя по один бік шотландського високогір'я і дикунськими неприборканими вихватками, що їх завжди розпочинали і ті, хто жив із другого боку цього ідеального рубежу» [106].

2. Урахування цієї концептуально важливої художньої установки Вальтера Скотта при відтворенні його доробків цільовою (у нашому випадку – українською) мовою зумовлює дотримання принципу етноцентризму при перекладі, який передбачає збереження елементів місцевого й історичного колориту у ТП й певний екзотизм зображуваної епохи, характерів і побуту, що, власне й дає можливість іншомовному читачеві краще усвідомити сутність відтворюваних автором історичних конфліктів.

3. Водночас в процесі відтворення лінгвокультурного простору ТО засобами цільової мови перед перекладачами назагал стоїть завдання його «наближення» до іншомовного читача, створення умов для певного «присвоєння» цього простору носіями іншої лінгвокультури.

Аналіз наявних перекладів творів Вальтера Скотта українською мовою щодо використання стратегій форенізації та доместикації засвідчують, що «одомашнення» найчастіше й найяскравіше проявляється у описах природи, ландшафтних замальовках тощо. Наприклад, роман «Пертська красуня» письменник розпочинає з опису місцевості, в якій не раз відбувалися криваві міжетнічні зіткнення жителів шотландської Низовини і Хайленду:

(60) <...> *he beheld, stretching beneath him, the valley of the Tay, traversed by its ample and lordly stream; the town of Perth, with its two large meadows, or inches, its steeples, and its towers; the hills of Moncrieff and Kinnoul faintly rising into picturesque rocks, partly clothed with woods; the rich margin of the river, studded with elegant mansions* <...>. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>).

О. П. Логвиненко перекладає цей фрагмент таким чином:

Тут перед ним, ніби з вершини гірського пасма, на яке він помалу сходить, розлягалася внизу долина Тею, покраяна повноводими, гордовитими потоками; і сам Перт з двома широкими оболонями, що підступають аж до мурів міста й називаються тут Лугами, і гори Монкріф та Кіннаул, які полого здіймаються мальовничими бескидами, там і сям убрані в ліси; <...> [98].

У цьому перекладі – єдиному на сьогодні перекладі роману «Пертська красуня» українською мовою – фіксуємо виразні елементи стратегії доместикації. Так, стилістично нейтральна ЛО *meadows* передається у ТП не повним лексичним відповідником *луки*, а стилістично маркованою українською лексемою *оболонь* (з двома широкими **оболонями**), яка є елементом піднесеного стилю.

В Академічному словнику української мови в 11 томах *оболонь*, витлумачується як *заплавні луки* [87: 163]. Тобто лексему *meadows* перекладач заміняє топонімом, що вживається як позначення певного типу місцевості – ланів та низової рівнини біля річки чи озера і має яскраво виражений національний колорит.

Таку ж тенденцію можемо побачити й щодо перекладу лексеми *rocks*. У цьому контексті ця ЛО має значення “a large piece of rock that sticks up out of the ground or the sea, or that has broken away from a mountain or a cliff.” [92] (на це вказує також і форма множини). Попри те, що лексема *rock* має прямий відповідник в українській мові, перекладач при відтворенні цього фрагменту ТО вживає іменник *бескиди*, що поширений в східно- і західнослов’янських мовах і має значення «круте урвище, провалля; гора, скеля [87: 163], «гори, гірський хребет; крутизна, прірва, яруга; скеля, гора», [85: 176-177], але вживається – на відміну від іменника «скеля» (як прямого відповідника англійської лексеми *rock*) – здебільшого в поетичному мовленні. Окрім цього, в мовній свідомості українців лексема «бескиди» асоціюється з назвою гірського масиву у зовнішньому пасмі Карпат, на території Львівської, Івано-Франківської областей, частково Закарпаття. На цьому й ґрунтується ефект «одомашнення», якого прагне перекладач: використавши лексему «бескиди» замість «скелі», він зближує природні і ландшафтні реалії, питомі для українських Карпат і гірської Шотландії.

У романі «Пертська красуня, Або Валентинів день» знаходимо ще один яскравий приклад застосування стратегії доместикації, пор.:

оригінал:

(66) *It was in these vales that the Saxons of the plain and the Gad of the mountains had many a desperate and bloody encounter, in which it was frequently impossible to decide the palm of victory between the mailed chivalry of the low country and the plaided clans whom they opposed.* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>);

переклад:

Це в перських долинах часто доходило до запеклих, кривавих побоїщ між саксами з рівнин та гелами з гір. І нерідко важко було збагнути, кому ж дісталися лаври перемоги – закутим у панцири рицарям Низовини чи їхнім супротивникам, горянам у вовняних накидках.

У цьому випадку стратегію доместикації застосовано для перекладу виразу *the plaided clans*. Це дісприкметникове словосполучення можна було б перекласти із застосуванням граматичної трансформації – як «представники кланів, одягнені у пледи». Однак такий переклад був би занадто громіздким і незручним для сприйняття, а, крім цього, вимагав би додаткового тлумачення ЛО *plaid* (як елементу традиційного вбрання шотландців) та *clan* (мається на увазі кланова структура етнічної спільноти гірських шотландців). Тому перекладач (Р. Доценко) в межах стратегії доместикації використовує функціональний аналог *горяни у вовняних накидках*, який передає зміст цієї одиниці перекладу у ТО, уникаючи водночас акцентування інокультурних реалій, що утруднювали б сприйняття перекладеного твору цільовою аудиторією.

Цікавий приклад застосування стратегії доместикації знаходимо у перекладі роману «Два гуртоправи»

(67) *<...> but his frequent visits to England and to the Lowlands had given him tact enough to know that pretensions which still gave him a little right to distinction in his own lonely glen, might be both obnoxious and ridiculous if preferred*

elsewhere. (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf).

<...> з частих відвідин Англії та Долішньої Шотландії він виніс те знання, що коли завдяки його власному походженню він і може на щось претендувати у своїй рідній відлюдній долині, десь-інде такі претензії були б і недоречні, й смішні. [96].

У цьому випадку привертає увагу переклад топоніма *the Lowlands*, який перекладач роману В. Скотта «Два гуртоправи» відтворює за допомогою словосполучення *Долішня Шотландія*. В українській мові, згідно з Академічним тлумачним словником, прикметник «долішний» має значення той, «який міститься або розташований внизу; нижній» [87: 359]. Цей прикметник часто вживається в назвах українських населених пунктів для диференціації їх місцеположення, наприклад, *Долішній Івачів* та *Верхній Івачів* (села у Тернопільській області). У такий спосіб автор «наближає» чужу реалію до сприйняття українським читачем.

Натомість спостерігаються й випадки свідомої форенізації при перекладі реалій іншомовної лінгвокультури. Так, зокрема, при перекладі поданого нижче уривку з «Пертської красуні»:

(58) *His dress was of buff hide; and he wore in a belt around his waist a heavy broadsword, and a dirk or poniard, as if to defend his purse, which (burgher fashion) was attached to the same cincture.* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>)

перекладач свідомо вводить у ТП назву реалії автентичної культури, відсутньої у ТО, щоб, з одного боку, зробити переклад більш доступним для читання, з іншого – щоб надати тексту певного відтінку екзотизму і водночас уникнути описового перекладу, пор: *Вдягнений гість був у куртку з буйволової шкіри, або колет, а на ремені мав важкий меч та короткий шотландський кинджал* [98].

Аналогічний випадок застосування стратегії форенізації зустрічаємо у перекладі роману «Уеверлі»:

оригінал

(69–71) *The individual Gael was a stout, dark, young man, of low stature, the ample folds of whose plaid added to the appearance of strength which his person exhibited.; <...> his bonnet had a short feather, which indicated his claim to be treated as a duinhe-wassel, or sort of gentleman*
(URL:<https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>);

переклад:

Цей гел, зокрема, був смаглявий, кремезний, невеликий на зріст, молодий чоловік; його плед, що спадав широкими зборами, ще більш підкреслював враження сили, що йшло від усієї його фігури; <...> у шапочку була встромлена невеличка пір'їна – цим він давав до розуміння, що з ним належить поводитися, як з дуїнхеуосселом, чи то з дворянином.

На особливу увагу тут заслуговує варваризм *дуїнхеуоссел*, що використовується у шотландській мові на позначення джентельмена (дворянина) невисокого рангу: *Dunniewassal, Duniwassal, dun-i-was'al, n. (Scot.) a gentleman of inferior rank. (Gael. duin' uasal – duine, a man, uasal, gentle)[Chambers's Twentieth Century]*. За своїм звучанням це слово є цілком незвичним і чужим для українського реципієнта. Вочевидь тому, перекладач, намагаючись точніше передати для україномовного читача своєрідність створюваного В. Скоттом у романі історичного і національного колориту, зберігає цю чужомовну одиницю, роз'яснюючи, услід за автором, її значення.

Кількісні результати спостережень відображено у Таблиці 1

Таблиця 1.

	Стратегія	Відсоток
1	Форенізація	36
2	Доместикація	64

Отже, вибір стратегії форенізації чи стратегії доместикації при відтворенні художніх творів, у даному випадку – історичних романів В. Скотта,

зумовлений особливостями іншомовного матеріалу, що підлягає перекладу, а також намірами перекладача.

Проведені спостереження, висвітлені у підрозділі, та кількісні підрахунки дозволяють зробити висновок про активне використання перекладачами і стратегії форенізації, і стратегії доместикації. Водночас домінуючою при перекладі назв лінгвокультурних реалій в історичній прозі В. Скотта є стратегія доместикації.

3.2. Прийоми передачі назв реалій в перекладах романів В. Скотта в межах стратегії доместикації і форенізації

Переклад назв реалій – один з найважливіших аспектів перекладацької діяльності. Передусім потрібно звернути увагу на те, що деякі дослідники

(А.В. Федоров, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров та ін.) небезпідставно відносять реалії до розряду безеквівалентної лексики. Це лексичні одиниці вихідної мови, які не мають ані повних, ані часткових еквівалентів серед лексичних одиниць мови перекладу [5: 93].

З цією проблемою перекладачам доводиться стикатися часто, оскільки реалії тісно пов'язані з культурою іншого народу і позначають поняття, складні для розуміння представниками інших культур. Крім того, вони також є компонентом фонових знань, без яких практично неможливо зрозуміти текст іноземною мовою. Тому важливість правильного перекладу назв реалій неодноразово наголошувалася численними фахівцями в галузі перекладознавства.

Вище уже було наголошено на існуванні двох основних проблем щодо відтворення реалій при перекладі. Перша з них пов'язана з браком у цільовій мові прямого відповідника (еквівалента, аналога) слова-реалії у ТО через брак в сприймаючій лінгвокультурі позначуваного реалією об'єкта (референта). Друга проблема зумовлюється необхідністю передати при перекладі, поряд з

предметним значенням (семантикою) реалії, і колорит (конотацію) – її національне та історичне забарвлення.

Тому для відтворення назв реалій іноземною мовою фахівці використовують різноманітні перекладацькі трансформації. Численні прийоми перекладу реалій, напрацьовані в сучасній транслятології, вкладаються у дві основні перекладацькі стратегії – форенізації і доместикації, що були розглянуті нами у попередньому підрозділі. Стратегія доместикації передбачає використання таких трансформації і прийомів, як конкретизація, генералізація, модуляція, експлікація, компенсація, контекстуальна заміна, опущення, адаптація; стратегія форенізації – транскрипції, транслітерації, калькування, дослівного перекладу.

Почнемо з прийомів, які використовуються в межах стратегії форенізації. Найбільш поширеними і практично «безпрограшними» серед трансформацій, що застосовуються при відтворенні назв реалій іншої культури в межах даної стратегії, справедливо вважаються такі трансформації, як **транслітерація** та **транскрипція**. Чимало таких прикладів фіксується, наприклад, в романі «Айвенго» при називанні топографічних реалій (назви садиб, замків, маєтків, об'єктів природного чи штучного ландшафту тощо), як-от:

Doncaster – Донкастер; Sheffield – Шеффілд, пор.:

(111) *In that pleasant district of merry England which is watered by the river Don, there extended in ancient times a large forest, covering the greater part of the beautiful hills and valleys which lie between Sheffield and the pleasant town of Doncaster. (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>) – [108] У мальовничому куточку веселої Англії, який зрошується річкою Дон, за давніх часів простиралися неозорі ліси, що вкривали більшу частину невимовно гарних пагорбів і долин, котрі лежать між Шеффілдом і чудовим містечком Донкастер. ;*

Wentworth – Вентворт; Warncliffe Park – Ворнкліф-парк; Rotherham – Ротерхем, пор.:

(112) *The remains of this extensive wood are still to be seen at the noble seats of Wentworth, of Warncliffe Park, and around Rotherham [101]. – Залишки цих величезних лісів zostались і понині довкола маєтків Вентворт, Ворнкліф-парк і поблизу Ротергема [108];*

"El Jerrid" – "ель джерід", пор.:

(57) *a weapon much in use among the Saracens, and of which the memory is yet preserved in the martial exercise called "El Jerrid", still practised in the Eastern countries (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – Цей різновид зброї був у великому вжитку в сарацинів, його й понині ще застосовують там у військовій грі, улюбленій східними народами, що називається "ель джерід" [108].*

При відтворенні назв реалій іноземною мовою використовується трансформація, яку В.Н. Комісаров називав **методом контекстуальної заміни**, що полягає у створенні перекладачем тим чи іншим способом okazіональних відповідностей. Прийом заміни може використовуватись як у межах стратегії форенізації, такі і стратегії доместикації.

До цієї групи прийомів належать, зокрема, відповідники-**кальки/напівкальки**, які відтворюють морфемний склад слова чи складові частини стійкого словосполучення у МО, пор.:

the born thrall – природжений раб:

(113) *"Gurth, the son of Beowulph, is the born thrall of Cedric of Rotherwood."* – *"Гурт, син Беовульфа, уроджений раб Седрика Ротервудського";*

the edicts of popes – едикти пап:

(105) *In defiance of conventual rules, and the **edicts of popes** and councils, the sleeves of this dignitary were lined and turned up with rich furs ... (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – Всупереч монастирському*

статуту, так само як і **едиктам пап** і церковних соборів, одяг його був розкішним: рукави плаща в цього церковного сановника були підбиті й облямовані дорогим хутром ... [108];

monastic mantle – чернеча мантія

(102) *The upper dress of this personage resembled that of his companion in shape, being a long **monastic mantle**; but the colour, being scarlet, showed that he did not belong to any of the four regular orders of monks* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – Цей вершник, так само як і його супутник, був одягнений у довгий **чернечий плащ**, але червоний колір цього плаща показував, що вершник не належить до жодного з чотирьох головних чернечих орденів [108] тощо.

У наявних на сьогодні перекладах романів В. Скотта нами було зафіксовано випадки одночасного використання **кальки/напівкальки** і **транскрипції**, як-от:

(65) *It was in these vales that the **Saxons of the plain** and the **Gad of the mountains** had many a desperate and bloody encounter* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>). – Це в пертських долинах часто доходило до запеклих, кривавих побоїщ між **саксами з рівнин** та гелами з гір [98];

(87) *D'ye think the **lads wi' the kilts** will care for yer synods and yer presbyteries...?* (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>) – Чи думаєте ви, **що хлопці у кілтах** піклуватимуться про ваші синоди та пресвітерії ...? [108]тощо.

Стратегія форенізації передбачає (за В.Н. Комісаровим) й такий вид контекстуальних замінів як **відповідника-запозичення**, що відтворюють в МП форму іншомовного слова, як-от:

Harlequin – арлекін, пор.:

(109) ... *he was equipped with a sword of lath, resembling that with which **Harlequin** operates his wonders upon the modern stage* (URL:

<https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>) – *Натомість він мав дерев'яну шпагу на зразок тієї, котрою **арлекін** на сучасній сцені виробляє свої фокуси [108];*

Druid – друїд, пор.:

(101) *A considerable open space, in the midst of this glade, seemed formerly to have been dedicated to the rites of **Druidical** superstition* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – Велика галявина посередині цієї просіки, либонь, була місцем давніх обрядів **друїдів**;

Sandals – сандалі, пор.:

(107) ***Sandals**, bound with thongs made of boars' hide, protected the feet, and a roll of thin leather was twined artificially round the legs, and, ascending above the calf, left the knees bare, like those of a Scottish Highlander* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – Взутий простолюдин був у такі собі **сандалі** на ремінцях із ведмежої шкіри, а тонші й вузчі реміні обвивали литки, залишаючи коліна оголеними, як заведено в шотландців та т.ін. [108];

hussar – гусар, пор.:

(108) *Around the edge of this cap was a stiff bandeau of leather, cut at the top into open work, resembling a coronet, while a prolonged bag arose from within it, and fell down on one shoulder like an old-fashioned nightcap, or a jelly-bag, or the head-gear of a modern **hussar*** (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – Тверда шкіряна околичка його шапки була по верхньому краю прикрашена зубцями і нагадувала корону; зсередини до околички був пришитий довгий мішок, кінчик якого звішувався на одне плече, мов старомодний нічний ковпак, трикутне сито або головний убір сучасного **гусара** [108] тощо;

turban – тюрбан, пор.:

(103) *These two squires were followed by two attendants, whose dark visages, white **turbans**, and the Oriental form of their garments, showed them to be natives of some distant Eastern country* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>).

h.htm). – Слідом за зброєносцями їхали ще двоє слуг; темні обличчя, білі **тюрбани** й особливий покрій одягу виказували в них уродженців Сходу [108] та ін.;

device – девіз, гасло, пор.:

(110) *This knight, who bore on his shield no **device** of any kind, had hitherto evinced very little interest in the event of the fight, beating off with seeming ease those combatants who attacked him, but neither pursuing his advantages, nor himself assailing any one.* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>) – У цього лицаря на щиті не було ніякого **девізу**, і дотепер він майже не брав участі в битві, обмежуючись відбиттям випадкових супротивників, нікого не переслідував і сам нікого не викликав [108];

Ці та інші відстежені нами, зокрема, у перекладі роману «Айвенго» відповідники-запозичення, не є властиво англійськими – вони походять з інших мов (чи варіантів мов), відповідно:

Harlequin – з ст.-франц. *Herlequin*;

Druid – від латин. *druidēs* (множина), яке римські письменники виводили з кельтського позначення друїдів;

Sandals – зафіксована в англійській мові з кінця XIV століття назва одного з найдавніших видів взуття у народів, які жили в теплому кліматі, що її дослідники через низку іншомовних запозичень (ст-франц. *Sandale* від латин. *sandalium* від грец. *Sandalion* від перської (можливо) основи);

hussar – зафіксована в англійській мові у 1530-х роках назва легкоозброєних вершників, походить (через нім. *Husar*) від угорськ. *Huszár*, оскільки саме в Угорщині наприкінці XV ст. вперше з'явився цей вид кавалерії й його назва поширилася по усій Європі;

turban – (від перс. دولبند, *dulband* – «головний убір») – чоловічий головний убір, розповсюджений у народів Північної Африки, Індії та Середньої Азії;

device – запозичене десь у 1300-х роках від давньофранцузького іменника *devis* («поділ; розпорядження, бажання, прагнення; герб, емблема; заповіт у заповіті, акт заповідання» [93]) від вульг.-лат. *Divisare*.

Ще один – останній – з виокремлених В.Н. Коммісаровим видів контекстуальних замін сприяє доместикації ТП. Це **відповідники-аналоги**, створювані шляхом пошуку найближчої за значенням одиниці МП для безеквівалентної одиниці МО, як-от:

furniture – *обладунок, упряж*, пор.:

(113) *This worthy churchman rode upon a well-fed ambling mule, whose furniture was highly decorated* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – *Поважний прелат їхав верхи на вгодованому мулі; його упряж була багато прикрашена* [108];

mouthpiece – *сопілка* («український народний духовий музичний інструмент із дерева або очерету, що має форму порожнистої трубки з отворами» [87; т. 9, с. 461]);

swine-herd – *свинар* («заст. пастух свиней; свинопас» [87; т. 9, с. 70]), пор.:

(104) *Beside the swine-herd, for such was Gurth's occupation, was seated, upon one of the fallen Druidical monuments, a person about ten years younger in appearance* [101]. – *Поруч зі свинарем (позаяк таке було заняття Гурта) на одному з повалених друїдських каменів сидів чоловік, років на десять молодший за товариша* [108];

jester (“a professional joker or ‘fool’ at a medieval court, typically wearing a cap with bells on it and carrying a mock sceptre”) [94] – *блазень* («заст. особа при дворі монарха або вельможного пана, що розважала господаря та його гостей різними витівками, жартами і т. ін», [87; т. 1, с. 196]), пор.:

(114) *It was to this part of the cap that the bells were attached; which circumstance, as well as the shape of his head-dress, and his own half-crazed, half-*

*cunning expression of countenance, sufficiently pointed him out as belonging to the race of domestic clowns or **jesters**, maintained in the houses of the wealthy [101]. –*

*З тої шапки з дзвіночками, з самої її форми, а також із придуркуватого й водночас хитрого виразу обличчя Вамби можна було здогадатися, що він – один їх тих домашніх клоунів або **блазнів**, яких багатії тримали вдома для розваги [108];*

attendants – слуги, пор.:

*(106) his Eastern **attendants** wore silver collars round their throats, and bracelets of the same metal upon their swarthy arms and legs [101]. –*

*східні **слуги** носили срібні обручі на шиях і браслети на напівголих смаглявих руках і ногах [108].*

Для відтворення реалій МП, як неодноразово наголошують науковці і дослідники, може використовуватися такий метод як **опис** або **роз'яснювальний переклад**. За висновками авторитетних транслятологів (В.Н. Комісаров, Г.Д. Томахін, А.Д. Швейцер та ін.), найчастіше до такого способу передачі реалій цільовою мовою перекладачі вдаються, якщо неможливо відтворити її (реалію) іншими способами. Опис часто супроводжується калькою або ж транскрипцією.

Наведемо деякі контексти:

*(10) «...Donald was invited to dance at the wedding in his **Highland trews**...»*

(107). – ... Доналда навіть запросили на весілля, і він танцював там в своїх картатах гайлендських штанях ...»;

*(55) Here haunted of yore the fabulous **Dragon of Wantley** [101]. –*

За своєї давнини ці краї тримав у страху казковий вонтлейський дракон [108];

*(54) that wild and rustic character, which belonged to the woodlands of the **West-Riding of Yorkshire** at that early period [101]. – ... вони належали, зважаючи на одяг і зовнішність, до простого люду, що населяв на ті далекі часи лісові околиці Західного Йоркширу [108].*

У виділених словосполученнях

Highland trews – картаті гайлендські штани;

Dragon of Wantley – казковий уонтлейській дракон;

West-Riding of Yorkshire – лісові околиці західного Йоркширу

прикметники *картаті*, *казковий* та *лісові* роз'яснюють для іншомовного читача незнайомі йому побутові, міфологічні, ландшафтні реалії Шотландії.

Як прояв стратегії доместикації, що покликана наблизити реалії автентичної лінгвокультури до іншомовної аудиторії (у заданому випадку йдеться про топографічні реалії середньовічного Глазго), можна розглядати переклад такого контексту:

(39) «...at Messrs. MacVittie, MacFin, and Company, merchants in the *Gallowgate* of the said town». (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>). – «... в торговому домі «Мак-Вітті, Мак-Фін і Компанія», в названому місті, на вулиці Геллоугейт».

Як бачимо, у заданому випадку перекладач використовує **прийом розширення**, що реалізується завдяки вставки «вулиця». Наближення реалій чужомовної культури до українського реципієнта (тобто доместикація) досягається у перекладах романів В. Скотта й за рахунок використання **прийому генералізації**, як, наприклад, при перекладі наступного уривку з історичної повісті «Два гуртоправи», пор.:

(78) ... and the manner in which he busked his *plaid* and adjusted his *bonnet* (URL:https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf) – ... а його манера носити **плаща** й одягати **шанку** давала ознаки [96].

У наведеному контексті застосування перекладачем прийому генералізації зумовлене прагненням не переобтяжувати ТП включенням не надто важливих у цьому випадку подробиць автентичного шотландського вбрання *plaid* та *bonnet*, використовують замість них загальні і добре відомі

назви видів вбрання, до яких належать ці специфічно шотландські різновиди – «плащ» і «шапка».

Питомими для романів В. Скотта у сучасних перекладах його романів є й випадки застосування прийому **лексичної заміни**, що відбувається у межах стратегії доместикації. Так, наприклад, у романі «Айвенго» використано назву війни між Англією і Францією за нормандську спадщину – *the Civil Wars of the Roses*, під якою ця історична подія увійшла в історію Великої Британії, тоді, як в україномовному перекладі І. Давиденка вжито звичну для української читацької аудиторії назву «Війна Червоної і Білої троянд», яка допомагає українському читачу уникнути непорозуміння. Пор.:

(115) ... *here were fought many of the most desperate battles during the Civil Wars of the Roses* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>) – ... *тут відбувалися запеклі битви між Білою та Червоною Трояндами* [108].

У романах В. Скотта зустрічаємо випадки, коли доцільно застосувати прийом **опущення**, як, наприклад, у такому контексті з роману «Роб Рой»:

(40) *There's mony ane this day wad rather they had never chased puir Robin frae the Cross o' Glasgow...* [106].

Згадувана у тексті історична локація шотландської столиці – ринок на перехресті п'яти вулиць (*Cross o' Glasgow*) добре відома шотландцям, однак нічого не скаже українському читачеві. Тому пропонуємо таку трансформацію цієї одиниці, як **опущення з лексичною заміною**:

Багато хто зараз шкодує, що свого часу витіснили Робіна з ринку в Глазго [99].

У деяких випадках перекладач може просто опустити реалію або залишити її неперекладеною, як, наприклад, в такому випадку:

(107) *Sandals, bound with thongs made of boars' hide, protected the feet, and a roll of thin leather was twined artificially round the legs, and, ascending above the calf, left the knees bare, like those of a Scottish Highlander* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>). – *Взутий простолюдін був у*

такі собі *сандалі* на ремінцях із ведмежої шкіри, а тонші й вузчі ремені обвивали литки, залишаючи коліна оголеними, як заведено в *шотландців* [108].

У цьому випадку перекладач (І. Давиденко) опускає у ТП іменник *Highlander*, що призвів би до зайвої і обтяжливої деталізації, і вдається до генералізації завдяки використанню в ТП лексичної одиниці з узагальненим значенням «шотландці» (без згадки Гайленду і Низовини).

3.3. Особливості використання перекладацьких трансформацій при відтворенні українською мовою назв реалій історичних романів В. Скотта

У сучасній лінгвістиці і транслятології уже давно утвердилася думка про те, що національно-культурна своєрідність мови найбільш яскраво проявляється в процесі перекладу текстів з однієї мови на іншу. Водночас переклад художніх текстів супроводжується труднощами не стільки в змістовному, скільки частіше в лінгвокультурологічному плані. І чим більше розрізняються лінгвокультури народів, тим складнішим є процес відтворення національно-культурної своєрідності художнього тексту при перекладі.

Щодо перекладу назв реалій, то потрібно зазначити, що робота перекладача ускладнюється тим, що просто перекласти реалії за допомогою регулярних відповідників не завжди можливо, оскільки, як було наголошено вище, найчастіше більшість з них – через національно-специфічний характер – не мають еквівалентів в цільовій мові. Це зумовлює використання різноманітних прийомів перекладу, зокрема, назв реалій історичної прози В. Скотта іноземною мовою.

Розглянемо деякі найбільш характерні випадки застосування перекладацьких трансформацій при відтворенні лінгвокультурних реалій романів В. Скотта засобами української мови. Передусім зазначимо, що найбільш «зручні» для відтворення назв іншомовних реалій трансформації транскрипції і транслітерації застосовуються перекладачами при перекладі

етноспецифічних, національно-історичних, соціокультурних реалій, наприклад:

(43) *He <...> sate himself down on the oak table, and whistled a strathspey* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>). – Він <...>, сів на дубовому столі і почав насвистувати **стратспей**;

(74) <...> *and on many occasions his liberality did him genuine yeoman's service* (96) – і не раз англієць usługовував йому так щедро, як тільки міг справжній **йомен**.

Особливо ефективними транслітерація і транскрипція є при передачі одиниць **іншомовного ономастикону**, оскільки це практично єдиний спосіб відтворити цільовою мовою назви унікальних об'єктів чи імена людей, наприклад:

(64) *the hills of Moncrieff and Kinnoul* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>) – гори **Монкріф** та **Кіннаул**;

(75) *and many of these hardy men do not once rest under a roof during a journey on foot from Lochaber to Lincolnshire* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf) – бува, що цим загартованим людям за весь піший перехід від **Лохаберу** аж до **Лінкольнширу** ні разу не випадає заночувати під дахом та ін.

Однак в окремих випадках можуть застосовуватися інші види перекладацьких трансформацій, як, наприклад, при відтворенні **назв топооб'єктів** цільовою мовою у такому фрагменті з роману «Уеверлі»:

(41) *The projecting peak of an impending crag which rose near it, had acquired the name of St. Swithin's Chair* – Поруч з вежею нависала скеля з гострим виступом, яка отримала назву **Крісла святого Суїзіна**.

Тут транскрипцію застосовано у поєднанні з такою трансформацією як калькування.

Поєднання кількох видів перекладацьких трансформацій, зокрема, напівкальки та транскрипції використовується у наявних на сьогодні

перекладах романів В. Скотта при відтворенні цільовою мовою **антропонічних номінацій, що містять прізвиська**, наприклад:

(77) *but De Bracy, <...> would have executed the commands of the Prince before Athelstane the Unready had recovered presence of mind sufficient even to draw back his person from the weapon, <...>* (URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>) – *Але де Брасі <...> мабуть, виконав би наказ принца, перш ніж Амельстан Неповороткий устиг би подумати, що треба ухилитися від зброї <...>* [108];

(79) *<...> so smart a John Highlandman as himself would not pass unnoticed among the Lowland lasses* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf) – *<...> такого спритного Джона-Верховинця, як він, не обмине увагою жодна дівчина з низовини*[108].

Аналіз перекладацьких трансформацій, використаних перекладачами при відтворенні історичних романів В. Скотта українською мовою, засвідчив, що чи не найбільшим «викликом» для перекладачів став переклад топонімів *Highland* та *Lowland* – назви, що застосовується до районів Шотландського нагір'я та низовини.

Так, О.П. Логвиненко у перекладі роману «Пертська красуня» перекладає лексему *Highland* як *Гірська країна*, пор.:

(61) *Is he not known to Highland and Lowland as the best armourer that ever made sword, and the truest soldier that ever drew one?* (103) – *Хіба його не знають у Гірській Країні і в Низовині як найкращого зброяра, що коли-небудь кував меч, і найдоблеснішого воїна, що коли-небудь виймав його з піхов?* [108]..

Р. Доценко у повісті «Два Гуртоправи» відтворює назву Шотланської низовини як *Долішня Шотландія*, пор.:

(116) *as the Lowland farmers continued to look moodily on the scene, Robin Oig determined to close it at any sacrifice* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two

%20Drovers.pdf) – А тут ще фермери з *Долішньої Шотландії* насуплено поглядали на цю сцену, тож Робін Ойг вирішив хоч би й якою ціною з цього виплутатись[96].

Аналогічну проблему і різні способи її практичного вирішення спостерігаємо при перекладі назв людей залежно від місцевості їх проживання, як, наприклад, у фрагменті з роману «Уєверлі»:

(80) *Edward <...> started at the sight of what he had not yet happened to see, a **mountaineer** in his full national costume* (URL: <http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>) – Як би там не було, він здригнувся, побачивши те, чого раніше йому ніколи не доводилось бачити, а саме **гайлендера** у повному національному вбранні.

Як бачимо, у заданому випадку застосована така трансформація, як **конкретизація**: при відтворенні ЛО *mountaineer*, що має свій повний еквівалент в українській мові – «горянин», перекладач замість цього іменника з більш широким, генералізуючим значенням, свідомо використовує екзотичне для українського реципієнта слово *гайлендер* (похідне від назви) як позначення горян, що живуть саме на Шотландській височині. Це повинно сприяти кращому відтворенню місцевого (етнічного) колориту.

Водночас для передачі назви мешканця Шотландської низовини перекладач Р. Доценко використовує **власний неологізм** *долішнянин*, пор.:

(59) *"It must," said the old woman—"that is, if the **Lowlander** is mad enough to carry the knife."* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf) – *Що ж, нехай і так, – погодилася стара. – Себто якщо **долішнянин** такий нерозважливий, щоб узяти цей кинджал.* [96].

У випадку, коли неможливо застосувати певну трансформацію, перекладачі використовують **описовий переклад**, що може супроводжуватися і **граматичною трансформацією** як, наприклад, у повісті «Два гуртоправи»:

(76) *The strong Westlandman laughed aloud* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf) – *Здоровань із заходу Долішньої Шотландії голосно розреготався.* [96].

При перекладі етнокультурних реалій, назви яких зустрічаються в романах В. Скотта, перекладачі вдаються до прийому **модуляції** – заміна слова / словосполучення МО одиницею МП, значення якої логічно виводиться із значення вихідної одиниці, а значення слів оригіналу і перекладу пов'язані логічними причинно-наслідковими відносинами, так, наприклад, при перекладі контексту

(47) *The lady was about to reply, when a few wild strains of a **pibroch** were heard advancing up the road from Aberfoil* (URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf)

логіко-сміслового розвитку зазнає лексема *pibroch*, яка має значення “a piece of music for the bagpipe, consisting of a theme with variations, usually *martia*” [92], пор.:

Дама хотіла заперечити, але тут на дорозі з боку Еберфойла почулися дикі стогони **волинок**».

Загалом, проведений аналіз перекладацьких трансформацій лінгвокультурних реалій романів В. Скотта засвідчує, що при відтворенні реалій цільовою мовою у перекладачів виникають труднощі, основною з яких є передача національно-культурного колориту. Водночас вдалим вважається таке відтворення реалії цільовою мовою, при якому читач не відчуває проблем зі сприйняттям її (реалії) значення.

Проведений кількісний аналіз дав змогу виявити, які саме трансформації виявилися найбільш частотними в розглянутих прикладах. Результати цих підрахунків відображено у Таблиці 2.

Таблиця 2.

	Перекладацькі трансформації	Кількість	Відсоток
1	Транскрипція / транслітерація	34	24
2	Калька / напівкалька	11	8
3	Калька / напівкалька + транскрипція / транслітерація	11	8
4	Відповідники-аналоги	11	8
5	Відповідники-запозичення	8	6
6	Контекстуальні відповідники	23	16
7	Модуляція	6	4
8	генералізація	7	5
9	конкретизація	4	2
10	розширення	2	1,3
11	Опущення (стягнення)	5	3
12	Перекладацький неологізм	1	0,7
13	Лексична заміна	3	2
14	Опис	11	8
15	Модуляція	6	4

Висновки до розділу 3

Викладені у Розділі 3 результати перекладознавчого аналізу дають змогу зробити такі висновки.

1. Наявні переклади текстів В. Скотта засвідчують, що в процесі відтворення лінгвокультурного простору його історичних творів засобами цільової мови у них використовуються протилежні стратегії перекладу – форенізації та доместикації.

2. Аналіз перекладів творів В. Скотта українською мовою щодо використання стратегій форенізації та доместикації засвідчують, що «одомашнення» найчастіше й найяскравіше проявляється у описах природи, ландшафтних замальовках тощо. При перекладі реалій іншомовної лінгвокультури спостерігаються також випадки застосування стратегії форенізації – з метою точніше передати для україномовного читача своєрідність створеного В. Скоттом у романі історичного і національного колориту.

3. Вибір стратегії форенізації чи стратегії доместикації при відтворенні історичних творів В. Скотта, зумовлений особливостями іншомовного матеріалу, що підлягає перекладу, а також намірами перекладача.

4. При перекладі назв реалій у творах В. Скотта найбільш затребуваними є такі види перекладацьких трансформацій як транскрипція та транслітерація. Особливо ефективними транслітерація і транскрипція є при передачі одиниць іншомовного ономастикону. В окремих випадках транскрипція та транслітерація може поєднуватися з іншими видами трансформацій – зокрема, з калькою та напівкалькою.

5. У перекладах творів В. Скотта виявлено випадки застосування таких трансформацій як модуляція, конкретизація, опущення з лексичною заміною, творення перекладацьких неологізмів (*долішнянин*), описовий переклад.

6. Аналіз перекладацьких трансформацій, використаних перекладачами при відтворенні історичних романів В. Скотта українською мовою, засвідчив, що чи не найбільшим «викликом» для перекладачів став переклад топонімів *Highland* та *Lowland* – назви, що застосовується до районів Шотландського нагір'я та низовини.

ВИСНОВКИ

Вивчення та осмислення результатів теоретичних напрацювань сучасних учених – літературознавців, лінгвістів, транслятологів дає змогу зробити деякі, важливі для нашого дослідження, висновки.

1. Термін «лінгвокультурний простір» сьогодні достатньо широко використовується в науковій літературі. Однак його чітке й уніфіковане визначення ще не вироблене. На основі узагальнення наявних точок зору, в цій роботі «лінгвокультурний простір» розуміється, як національно чи індивідуально зумовлена система інтерпретації мовних знаків та їх комбінацій, що становлять вербальний модус існування культурного універсуму, забезпечуючи виконання пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної та адаптаційної функцій.

Художній переклад є складним і багатогранним видом людської діяльності. Він передбачає, як взаємодію мов, так і взаємодію культур. Передача змісту ТО відбувається за допомогою іншої системи знаків і реалізується, як *культурне відчуження* чи *культурне освоєння* реалій чужої лінгвокультури за допомогою низки напрацьованих в транслятології перекладацьких технік.

Лінгвокультурний простір романів В. Скотта є унікальним, оскільки поєднує в собі шотландську та англійську культурні традиції. Реконструювання історичної доби, а також зумовлена впливом романтичної естетики вимога докладного змалювання «місцевого колориту» реалізується за допомогою назв певних груп національно-/етноспецифічних реалій, характерних для життя певної людської спільноти у певну історичну епоху.

2. Ефект цілісності картини життя у романах В. Скотта досягається за допомогою широкого використання деталей побуту, мови, одягу, звичаїв, точного опису конкретної місцевості, де жили герої і де відбуваються події, про які йдеться у творах насамперед Шотландії та Англії.

Лінгвокультурний континуум романів В. Скотта моделюється завдяки використанню ЛО, що номінують предмети побутового призначення (чоловічий, а також жіночий одяг; гастрономічні уподобання відповідної епохи та особливості харчування представників різних соціальних верств; особливості інтер'єрів), а також подає описи народних святкувань, палацових церемоній, лицарських турнірів, акцентує особливості рослинного світу Шотландії.

Істотну частку ЛО в прозі В. Скотта становлять назви військових, політичних, соціальних реалій (види зброї і військових обладунків; назви військових або військово-релігійних об'єднань та ін.). З точки зору створення національно-історичного колориту вагомою особливістю історичних доробків В. Скотта є наявність діалектизмів, елементів мовлення мешканців певної місцевості (*cailliachs, coronach, strathspey, clachan* та ін.)

Одним з основних засобів історичної стилізації як відмінної особливості і головного “know-how” В. Скотта є ономастикон його творів, передусім, топоніми та антропоніми. Топоніми, що зустрічаються в історичній прозі письменника, є такими, що мали чи й досі мають реальний денотат, а відтак виступають у функції лінгвокультурного знаку. Це: 1) ЛО на позначення об'єктів природного ландшафту; 2) власні назви, що використовуються для позначення місцевостей, графств, замків, селищ, міст; 3) ЛО на позначення міських підпросторів, знакових локацій чи архітектурних споруд, що несуть культурологічне навантаження. Антропонімікон романів В. Скотта складається з імен історичних та умовно-історичних (легендаризованих) осіб та імен фікційних героїв, а також прізвищ персонажів. Крім англійських імен, він включає франко-норманські, єврейські та арабські імена.

3. Наявні переклади текстів В. Скотта засвідчують, що в процесі відтворення лінгвокультурного простору його історичних творів засобами цільової мови у них використовуються протилежні стратегії перекладу – форенізації та доместикації.

Аналіз перекладів творів В. Скотта українською мовою щодо використання стратегій форенізації та доместикації засвідчують, що «одомашнення» найчастіше й найяскравіше проявляється у описах природи, ландшафтних замальовках тощо. При перекладі реалій іншомовної лінгвокультури спостерігаються також випадки застосування стратегії форенізації – з метою точніше передати для україномовного читача своєрідність створеного В. Скоттом у романі історичного і національного колориту. Вибір стратегії форенізації чи стратегії доместикації при відтворенні історичних творів В. Скотта, зумовлений особливостями іншомовного матеріалу, що підлягає перекладу, а також намірами перекладача.

При перекладі назв реалій у творах В. Скотта найбільш затребуваними є такі види перекладацьких трансформацій як транскрипція та транслітерація. Особливо ефективними транслітерація і транскрипція є при передачі одиниць іншомовного ономастикону. В окремих випадках транскрипція та транслітерація може поєднуватися з іншими видами трансформацій – зокрема, з калькою та напівкалькою.

У перекладах творів В. Скотта виявлено випадки застосування таких трансформацій як модуляція, конкретизація, опущення з лексичною заміною, творення перекладацьких неологізмів (*долішнянин*), описовий переклад.

Аналіз перекладацьких трансформацій, використаних перекладачами при відтворенні історичних романів В. Скотта українською мовою, засвідчив, що чи не найбільшим «викликом» для перекладачів став переклад топонімів *Highland* та *Lowland* – назви, що застосовується до районів Шотландського нагір'я та низовини.

Перспективи дослідження вбачаємо у більш широкому і глибокому вивченні засобів моделювання лінгвокультурного простору в романах В. Скотта і перекладацьких технік для відтворення лінгвокультурних реалій засобами української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абабілова Н. М. Відтворення реалій як перекладознавча проблема. *Філологічні науки*, 2014. С. 9–12.
2. Авдеєнко Т. Лінгвокультурологічні особливості англійських мовних реалій. *Актуальні питання іноземної філології*. 2014. № 1. С. 5–9.
3. Андрейчук Н. Тлумачення терміна лінгвокультурний простір через призму лінгвосеміотики. *Terminology Вісник* № 675, 2010. С. 65–67. URL: <http://science.lpnu.ua/terminology/all-volumes-and-issues/visnik-no-675-2010/tlumachennya-termina-lingvokulturniy-prostir>
4. Багрій Р. Шлях Сера Вальтера Скотта на Україну («Тарас Бульба» М. Гоголя і «Чорна рада» П. Куліша в світлі історичної романістики Вальтера Скотта) Пер. з англ. Л. Шарінова. Київ: Всесвіт, 1993. 291 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk571170.pdf>
5. Бархударов Л. С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода). Москва: Международные отношения, 1975. 240 с.
6. Белокурова С.П. Словарь литературоведческих терминов. URL: <http://enc-dic.com/litved/Istorizm-29/>
7. Бехайм В. Энциклопедия оружия / Пер. с нем. А.А. Девель и др. СПб.: Оркестр, 1995. 576 с.
8. Боева 2000.
9. Валгина Н.С. Теория текста. Москва: Логос, 2003. 280 с.
10. Вацик О.Ю. Відтворення часової дистанції в романі Вальтера Скотта «Айвенго». Таврійські філологічні наукові читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 24–25 січня 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. Ч. II. С. 11–14 с.
11. Вежбицка А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ. Москва: Русские словари, 1996. 412 с.
12. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. 352 с.

13. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. Москва: Гослитиздат, 1959. 655 с.
14. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва: Изд-во ин-та общ. сред. образ. РАО, 2001. 224 с.
15. Винокур Г. О. О языке художественной литературы : учеб. пособие для филол. спец. вузов. Москва: Высшая школа, 1991. 448 с
16. Габдрахманова Ф.Х. Лингвокультурологический аспект перевода художественного текста (на примере перевода произведений А. Еники на русский язык) URL: https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/117973/Yazrol_46_51.pdf
17. Гарбовский Н. К. Теория перевода. Москва : Изд-во МГУ, 2004. 544 с.
18. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.
19. Дайчес Д. Сэр Вальтер Скотт и его мир. Москва: Радуга, 1987. 173 с.
20. Долинин А.А. История, одетая в роман: Вальтер Скотт и его читатели. Москва: Книга, 1988. 315 с.
21. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів укр. прози). Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. 108 с.
22. Ільчишин Н.М. Культурологічний підхід до вивчення іноземної мови. Національний університет “Львівська політехніка”, 2007. С. 20–24.
23. Багрій Б. Шлях сера Вальтера Скотта на Україну. Київ: редакція журналу «Всесвіт», 1993.: С. 12-13.
24. Кальченко Т. Ю. Топоніми у поетичній мові В. Герасим'юка: функціонально-семантичний аспект. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія, 2006. Вип.74. С. 64–67.
25. Кашкин И. А. Вопросы перевода. *Перевод – средство взаимного сближения народов: художественная публицистика*. Москва: Прогресс, 1987. С. 327–357.

26. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых. Учебное пособие. Москва: ЧеРо, 1999. 134 с.
27. Короїз Ж. Особливості історичної стилізації в романі «Орда» Романа Іваничука. URL: <http://www.studcon.org/osoblyvosti-istorychnoyi-stylizaciyi-v-romani-orda-romana-ivanichuka>
28. Кулибина Н.В. Зачем, что и как читать на уроке. *Художественный текст на уроке русского языка как иностранного*. СПб: Златоуст, 2001. 269 с.
29. Кургузов В.Л. Гуманитарная культура: проблема актуализации концепта. *Проблемы социально-экономического развития Сибири*. 2011. № 1(4). С. 145–151.
30. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
31. Левый И. Искусство перевода. Москва: Прогресс, 1974. 396 с.
32. Лотоцька О. Особливості перекладу мовних реалій як одиниць безеквівалентної лексики (на основі англومовних прозових творів О. Генрі). *Мандрівець*. 2012 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2012_3_14
33. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2004. 208 с.
34. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови / за ред. Л.І. Мацько. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
35. Мельничук І.М., Фененко Н.А. Особливості реномінації історичних реалій (на матеріалі перекладів творів І. Друце). *Вісник ВДУ. Серія: Лінгвістика і міжкультурна комунікація*. 2017. № 3.
36. Михайлов Н.Н. Теория художественного текста: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. Заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2006. 224 с.
37. Нейман Б. Куліш і Вальтер Скотт. *Пантелеймон Куліш. Збірник праць Комісії для видавання пам'яток новітнього письменства* (Збірник історично-

- філологічного відділу УАН, № 53). Київ: [Б. в.], 1927. 127–156. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Neiman_Borys/Kulish_i_Valter-Skott.pdf
38. Неклесова В. Ономастичний ландшафт як частина мовної картини світу. *Лінгвістика*. 2014. Випуск XXI. С. 130–133
39. Новикова М.О. Перекладач і класика. Про форми і межі перекладацької інтерпретації. «Хай слово мовлене інакше ...»: статті з теорії, критики та історії художнього перекладу. Київ: Дніпро, 1982. С. 40–50.
40. Орлов С.А. Исторический роман Вальтера Скотта. Горький: Горьковский государственный университет, 1960. 484 с.
41. Палеева Е.В. Способы вербализации концепта «деньги» средствами английского и русского языков: дисс. ... канд. филол. наук. Курск, 2010. 159 с.
42. Петришен О.Г. Поняття реалія як складова частина безеквівалентної лексики. 2013. С. 406–409.
43. Пирсон Х. Вальтер Скотт. Москва: Книга, 1983. 239 с.
44. Попадинець О.О. Историчний роман Вальтера Скотта та Михайла Старицького: рецепція, типологія: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. Тернопіль, 2009. 20 с.
45. Попадинець О. Особливості художньої трансформації фольклорно-міфологічних мотивів у художню канву романів «Роб Рой» В. Скотта та «Кармелюк» М. Старицького. Питання літературознавства. 2009. Вип. 78. С. 180–190.
46. Попадинець О.О. Художні засоби створення історичного колориту в романах В. Скотта і М. Старицького. С. 516–520.
47. Попович А. Проблемы художественного перевода. Москва: Высшая школа, 1980. 199 с.
48. Реизов Б.Г. История и вымысел в романах Вальтера Скотта. *Известия АН СССР. Отделение литературы и языка*. Т. XXX. Вып. 4. Москва, 1971. С. 306–311. URL: <http://www.philology.ru/literature3/reizov-71.htm>

49. Реизов Б.Г. Творчество Вальтера Скотта. Ленинград: Худож. лит-ра, 1965. 496 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1385979/>
50. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Москва: Р.Валент, 2007. 244 с.
51. Солодуб Ю.П. Теория и практика художественного перевода: учеб. пособие для студ. лингв, фак. высш. учеб. Заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2005. 304 с.
52. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
53. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв. Хмельницький: ХНУ, 2009. 374 с.
54. Урнов Д.М. «Сам Вальтер Скотт», или «Волшебный вымысел». *Скотт В. Собр. соч.*: В 8 т. Москва: Правда, 1990. Т. 1. С. 5–42.
55. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Москва: Филология три, 2002. 415 с.
56. Фененко Н.А. Функциональный потенциал реалий во французском тексте. Вестник Воронежского государственного университета. 2014. Выпуск 12. С. 151–172.
57. Филиппова О.В. Языковые реалии как вербальное выражение специфических черт национальных культур. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2009. 201 с.
58. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 192 с.
59. Чередниченко І.О. Оказіональні відповідники і переклад на різних рівнях еквівалентності. *ВІД*. 1981. С. 72–77.
60. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 275 с.
61. Шевякина С.В. Актуальное ценностно-смысловое поле социума как фактор формирования лингвокультурного пространства. *Культурология*,

филология, искусствоведение: актуальные проблемы современной науки. 2020, № 2–3 (25). С. 67–72. URL: https://sibac.info/files/2020_03_09_philology/2-3%2825%29.pdf

62. Adam o Gordon. URL: <https://digital.nls.uk/special-collections-of-printed-music/archive/90344121?mode=transcription>

63. Baugh A.C. A History of the English language. London: Routledge, 2002. 447 p.

64. Bergs A. Modern Scots. Muenchen: Lincom Europa, 2005. 78 p.

65. Carbaugh D. The Handbook of Communication in Cross-cultural Perspective. Taylor & Francis, 2016. 390 p.

66. Ellis R. The Middle Ages. France P. (ed.) The Oxford Guide to Literature in English Translation. Oxford : OUP, 2000. P. 39–45.

67. Feng Z. Literary discourse and the translator's role. *Perspectives: Studies in Translatology*. Volume 11, 2003. P. 45–53 p.

68. Jones C. Glasgow's Crosses. URL: <https://www.glasgowhistory.com/glasgows-crosses.html>

69. Heyck T.W. A history of the peoples of the British Isles: from 1688 to 1914. London: Routledge, 2002. 472 p.

70. Holmes J.S. The Cross-Temporal Factor in Verse Translation. *Meta*, 1972.

71. House Juliane Translation. Oxford Introduction to Language Study ELT. OUP Oxford, 2009. 134 p.

72. Macintosh H. The Origin and History of Glasgow streets. Glasgow: James Hedderwick & Sons "Citizen" Press, 1902. 51 p. URL: https://en.wikisource.org/wiki/The_Origin_and_History_of_Glasgow_Streets

73. Mitford N. Noblesse Oblige. London: Hamish Hamilton, 1956. 114 c.

74. Mrs. Beeton's Book of Household Management. URL: <http://www.mrsbeeton.com/19-chapter19.html#870>

75. Purser J. *Scotland's Music, A History of the Traditional and Classical Music of Scotland from Early Times to the Present Day*. Edinburgh : Mainstream Pub., 1992. 304 p.
76. Regmi K. Understanding the Processes of Translation and Transliteration in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods* 2010, № 9 (1). P. 16–26.
77. Robinson D. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. 360 p.
78. Rob Roy and the Clan Macgregor. *Chambers's Miscellany of Useful and Entertaining Tracts*. 2006. Т. 13, вип. 112. Т. 15, вип. 135. URL: <https://books.google.com.ua/books>
79. Sayadi F. The Translation of Neologisms. *Translation Journal and the Author*, 2011. URL: <http://translationjournal.net/journal/56neologisms.htm>
80. Scottish Country Dance of the Day URL: <https://www.scottishcountrydanceoftoday.com/daysoftheyear/the-cocket-hat>
81. Scots Language Centre. URL: <https://www.scotslanguage.com/articles/view/id/1743/type/referance>
82. The Gallowgate. *Gazetteer for Scotland*. URL: <https://www.scottish-places.info/features/featurefirst1449.html>
83. The Walter Scott Digital Archive. *Edinburgh University Library*. URL: <http://www.walterscott.lib.ed.ac.uk/>
84. Venuti L. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. L.: Routledge, 1999. 210 p.

Довідкова література

85. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О.С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 1. 631 с.
86. Кельтська міфологія. URL: https://world-of-legends.su/keltika/keltika_bestiariy/id1358

87. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
88. Українська мова : Енциклопедія / М.В. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. 842 с.
89. Boyd R., McDonald I. Gaelic Dictionary. Hodder Education, Teach Yourself Series, 2004. 256 p.
90. Cambridge Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
91. Chambers's Twentieth Century Dictionary of the English language / ed. by Th. Davidsonw. London and Edinburgh: R. Chambers Limited, 1908.
92. Collins English Dictionary URL: <https://www.collinsdictionary.com>
93. Online Etymology Dictionary URL: <https://www.etymonline.com/search?q=harthykante>
94. Oxford Languages. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>
95. Webster's Dictionary. URL: <http://www.webster-dictionary.org/>

Джерела ілюстративного матеріалу

96. Скотт В. Два гуртоправи / пер. Р. Доценко *Книга пригод*. Т. 3. Київ: Веселка. 1995. С. 3–31.
97. Скотт В. Квентін Дорвард / пер. з англ. А.О. Білецького та Н.О. Білецької
98. Скотт В. Пертська Красуня / пер. з англ. О. П. Логвиненка. Київ: Веселка, 1983. 421 с.
99. Скотт В. Роб Рой. Роман / пер. з англ. Ю. Корецького. Харків: Дитвидав, 1938. 472 с.
100. Hardykante. A heroic Scottish Ballad. URL: <https://scottishchapbooks.lib.uoguelph.ca/items/show/694>
101. Scott W. Ivanhoe. URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>
102. Scott W. Rob Roy. URL: <https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>
103. Scott W. The Fair Maid of Perth. URL: <https://www.gutenberg.org/files/7987/7987-h/7987-h.htm#link2HCH0002>

104. Scott W. Two Drovers. URL:

https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/87335/mod_resource/content/3/The%20Two%20Drovers.pdf

105. Scott W. Quentin Dorvard. URL: <https://www.gutenberg.org/files/7853/7853-h/7853-h.htm#link2HCH0019>

106. Sir Walter Scott. Rob Roy, Complete. Project Guttenberg. URL:

<https://www.gutenberg.org/files/7025/7025-h/7025-h.htm>

107. Scott W. Waverley. URL:

<http://www.personal.psu.edu/jxm22/novels/waverley/chapter16.html>

108. СКОТТ В. Айвенго. URL: <https://read-online.in.ua/read/ajvenho>

ДОДАТОК

Переклад фрагментів творів Вальтера Скотта

№	Оригінал	Переклад	Вид трансформації
1.	<i>...A knight might use a mace or battle-axe at pleasure, but the dagger was a prohibited weapon.</i> (101)	... Хтось може насолоджуватися булавою або бойовою сокирою , але кинджал був забороненою зброєю.	Відповідник-аналог / повний еквівалент
2.	<i>Rangers and imderkeepers in the royal forests</i> (101)	Королівські лісники	Відповідник-аналог
3.	<i>“... curiously plaited and interwoven, as flexible to the body as those which are now wrought in the stocking-loom, out of less obdurate material”</i> (101)	... вона була зроблена надзвичайно майстерно і також щільно прилягала до тіла, як наші фуфайки , сплетені з м'якої вовни (пер. Дарія Радієнко); ... вона була зроблена надзвичайно майстерно й так само щільно й пружно прилягала до тіла, як наші светри , сплетені з м'якої вовни (пер. І. Давиденка)	модуляція модуляція
4.	<i>... they are come from Fairy-land with a message from King Oberon ...”</i> (101).	“Можливо, вони їдуть із чарівного царства з дорученням від короля фей Оберона ...” “Може, вони їдуть із Чарівного краю і послав їх король Оберон ...”	напівкалька + транслітерація
5.	<i>..The walls were covered with embroidered hangings .No fewer than four silver candelabras, holding great waxen torches, served to illuminate this apartment...</i> (101)	Кімната освітлювалася чотирма восковими смолоскипами в срібних свічниках ...	приблизний відповідник
6.	<i>...he devoured and took the contents of the Karum-pie for larks and pigeons, whereas they were in fact beccaficos and nightingales</i> (105)	«Пиріг, начиненою найвишуканішою заморської дичиною »	описовий переклад + генералізація
7.	<i>There was a pate de Perigord, over which a gastronome would have wished to live and</i>	Був паштет де Перигор , над яким хотілось би жити і померти ...	напівкалька+ транслітерація

	<i>die...</i> (105)		
8.	« <i>And whiles there are mair drawn dirks than open Bibles amang them, when the usquebaugh gets uppermost.</i> » (106)	«... там, коли віскі візьме своє, скоріше побачиш в руках оголений кинджал, ніж розкрити Біблію.»	функціональний відповідник
9.	« <i>...and, cousin</i> ” (turning from me to address Mr. Jarvie), “ <i>if ye daur venture sae muckle as to eat a dish of Scotch collops, and a leg o’ red-deer venison wi’ me...</i> » (107)	«А ви, кузен, - додав він, повернувшись до містера Джарві, - якщо ви не проти покуштувати зі мною доброго шотландського коллопса і оленячого окосту ...»	напівкалька+ транслітерація
10.	« <i>...Donald was invited to dance at the wedding in his Highland trews...</i> » (107)	«... Доналда навіть запросили на весілля, і він танцював там в своїх картатах гайлендських штанях ... »	калька+ транскрипція+ опис
11.	« <i>... there’s Vich Ian Vohr has packed his dorlach, and Mr. Waverley’s wearied wi’ majoring yonder afore the muckle pier-glass..</i> » (107)	«... і Вих Іан Злодій вже уклав свій чемодан , а містерові Уеверлі набридло мабуть ходити перед великим дзеркалом»	приблизний відповідник
12.	« <i>And there they are wi’ gun and pistol, dirk and dourlach, ready to disturb the peace o’ the country whenever the laird likes.</i> » (106)	«І ось вони бродять з рушницею і пістолетом, з ножем і дурлахом , готові за першим словом лерда порушити мир в країні.»	транскрипція
13.	« <i>...but I keep neither snaw nor dollars in my sporrان.</i> » (106)	«Але у мене немає в кишені ні снігу, ні червонця.»	функціональний відповідник
14.	« <i>.. and stots, and runts, and kyloes...</i> » (107)	«... бичків, ялових корів, гайлендські породи худоби ...»	описовий переклад
15.	« <i>D’ye think the lads wi’ the kilts will care for yer synods and yer presbyteries, and yer buttock-mail, and yer stool o’ repentance?</i> » (107)	«... думаєте, наші молодці подивляться на ваші синоди, і пресвітерів, і пені за блуд, і покаянні стільці?»	модуляція
16.	« <i>...when drawn over the head and hat, completely over-shadowed both, and being buttoned beneath the chin, was called a trot-cozy.</i> » (107)	«Останній натягався на голову і на капелюх так, що повністю прикривав їх; а застебнутий під підборіддям.»	опущення
17.	« <i>And that claymore shall be ours, Bailie...</i> » (106)	«- А цей палаш таки буде у нас в руках, Мак-Уїблі...»	Відповідник-аналог
18.	« <i>It was a pleasure to see him in</i>	«Любо-мило було	

	<i>his belted plaid and brogues, wi' his target at his back, and claymore and dirk at his belt...»</i> (106)	дивитися, коли він в затулятому поясом пледі, в брогах , з круглим щитом за спиною, з палахом і кинджалом на поясі ...»	транскрипція
19.	« <i>Vich Ian Vohr and ta Prince are awa to the lang green glen ahint the clachan, that they ca' the King's Park...»</i> ()	«Вих Іан Вор і принц уже пішли в ту довгу зелену алею за селом , яку називають Королівським парком ...»	функціональний відповідник
20.	« <i>...come ye wi' this Sassenach gentleman ...»</i> (106)	«... приїжджайте разом з цим англієм ...»	зтягнення+ приблизний відповідник
21.	<i>... as far as Drymen or Bucklivie</i> (106)	прямо в Драймен , або в Букліві	транскрипція
22.	<i>the Clachan of Aberfoil will be better than ony o' them...»</i> (106)	найкраще, в клахан Еберфойл	транскрипція-калька
23.	<i>Ta Duinhe-wassel might please himsell; ta auld rudas loon had never done Callum nae ill.</i> (106)	Як джентльменові завгодно; старий грубіян мені нічого поганого не зробив.	функціональний відповідник
24.	« <i>...for that naebody but their Duinhe'wassels wore the trews...»</i> (106)	«... тому що в шотландських штаних тут ходять лише Дуїн-васали ...»	транскрипція
25.	« <i>...and that he set an old woman in the jougs (or Scottish pillory)...»</i> (107)	«... та ще присудив до ганебного стовпа , до якого злочинець <u>прикріплювався за допомогою залізного нашийника</u> , одну стару»	описовий переклад
26.	« <i>...but ye see my father was a Jacobite ...»</i> (107)	«... але, знаєте, батько мій був з якобітів ...»	транскрипція
27.	« <i>...like that with which the fire-drum startles the slumbering artisans of a Scotch burgh</i> ».(107)	«... на зразок тієї, якою в шотландських містечках скликати сплячих ремісників на пожежу».	приблизний відповідник
28.	« <i>...over which were drawn the insignia of the ancient Order of the Thistle</i> ».(106)	«... а поверх неї - знаки стародавнього ордена Будяка ».	калька
29.	« <i>I'll pay up your thousan pund Scots, plack and bawbee, gin ye'll be an honest fallow for anes...»</i> (106)	«Я заплачу тобі сповна твою тисячу шотландських фунтів , все до останнього шеляга , якщо ти хоч раз в житті покажеш себе порядною людиною ...»	калька + контекстуальний аналог

30.	«...while he has a plack in his purse, or a drap o' bluid in his body.» (106)	«... поки у Авакума буде хоч один гріш в гаманці або крапля крові в жилах.»	генералізація
31.	«If I gie ye a bawbee ...» (106)	«А якщо я дам тобі мідяка ...»	генералізація
32.	«I wad rather than a thousand merks ,” he said, ”that I had been at hame!» (106)	«Я не пошкодував би і тисячі мірків , - сказав він, - щоб в цей час бути вдома!»	транскрипція
33.	«...while he whistled the ‘Bob of Dumblain,’ under the influence of half a mutchkin of brandy ...» (107)	« Під мухою він був і зараз - пілотка його хвацько сиділа набакир, він насвистував пісеньку« Боб з Дамблейна »...»	описовий переклад
34.	«...the very model old Hardyknute – Stately stepped he east the wa’, And stately stepped he west».(106)	«... ніби древній Хардіканут , Він величаво крокував на схід І величаво - на захід ».	транскрипція
35.	«...on a visit to the den of some renowned outlaw, a second Robin Hood , perhaps, or Adam o’ Gordon ...» (106)	«... і збирався відвідати вертеп відомого розбійника, можливо - другого Робіна Гуда або Адама О'Гордона ...»	транскрипція / транслітерація
36.	«...there was never ane o’ the Campbells but was as wight, wise, warlike, and worthy trust, as auld Sir John the Graeme .» (106)	«... Кембели, мовляв, всі як один чесні, і розумні, і войовничі і не поступляться в шляхетність старому серу Джону Грему .»	транскрипція
37.	« Flora Mac-Ivor was in the act; of returning to her seat, near the top of the room, with Rose Bradwardine by her side». (107)	« Флора Мак-Івор якраз поверталася до свого місця в глибині залу. Поруч з нею йшла Роза Бредуордін ».	транскрипція
38.	«The glen, or dell, was terminated by a sheet of water, called Loch-Veolan ...» (107)	«Долина закінчувалася озером, яке мало назву Лох Веолан ...»	приблизний відповідник; транскрипція
39.	«...at Messrs. MacVittie, MacFin, and Company , merchants in the Gallowgate of the said town». (106)	«... в торговому домі «Мак-Вітті, Мак-Фін і Компанія», в названому місті, на <u>вулиці Геллоугейт</u> ».	транскрипція; розширення
40.	«There’s mony ane this day wad rather they had never chased puir Robin frae the Cross o’ Glasgow ...» (106)	«Багато хто зараз шкодує, що свого часу витіснили Робіна з <u>ринку в Глазго</u> ...»	опущення; лексична заміна
41.	«The projecting peak of an impending crag which rose	«Поруч з вежею нависала скеля з гострим виступом,	калька+

	<i>near it, had acquired the name of St. Swithin's Chair</i> . (107)	яка отримала назву Крісла святого Сузіна ».	транскрипція
42.	«... <i>and was, to the boot of all that, the best dancer of a strathspey in the whole strath.</i> » (107)	«... і, на довершення, танцювала стратспей краще, ніж будь-хто в усій окрузі.»	транскрипція
43.	« <i>He muttered an exclamation in Gaelic, <...>sate himself down on the oak table, and whistled a strathspey.</i> » (106)	«Він <...>, сів на дубовому столі і почав насвистувати стратспей .»	транскрипція
44.	« <i>But take care to give something to the Highland cailliachs that shall cry the coronach loudest.</i> » (102)	«Але дивіться не забудьте дати чогось гайлендським кайліахам , які найголосніше будуть волати коронах.»	транскрипція
45.	«... <i>there is not a lady in the Lennox but shall before Christmas cry the coronach for them she will be loath to lose...</i> » (102)	«... то в Ленноксі не залишиться жодної дами, якій не довелося б, перш ніж настане Різдво, оплакати смерть дорогої людини ...»	транскрипція транспозиція
46.	« <i>Thy mourners were the plaided Gael; Thy dirge the clamorous pibroch sung.</i> » (102)	«З твоєю йшли труною діти гір , Твій меч волинки прославляли»	модуляція транспозиція
47.	« <i>The lady was about to reply, when a few wild strains of a pibroch were heard advancing up the road from Aberfoil.</i> » (106)	«Дама хотіла заперечити, але тут на дорозі з боку Еберфойла почулися дикі стогони волинок »	Відповідник-аналог
48.	<i>There's naught in the Highlands but syboes and leeks</i> (107)	В горах наших порожньо - лише вереск і дрік	Відповідник-аналог
49.	<i>And lang-leggit callants gaun wanting the breeks</i> (107)	І там хоробрі без панчіх і чобіт.	контекстуальний еквівалент
50.	" <i>They ca' them,</i> " said Mr. Jarvie, in a whisper, " <i>Daoine Schie...</i> " (102)	«Їх звать, - промовив пошепки містер Джарві, - Дуун-ши ...»	транскрипція
51.	«... <i>or resist a predatory visit from the Caterans of the neighbouring Highlands</i> ». (107)	«... дати відсіч грабіжницьким нальотам скотокрадів з сусідніх гір».	приблизний еквівалент
52.	«... <i>see Mr. Osbaldistone to Luckie Flyter's...</i> » (102)	«Проведи містера Осбалдістона до Лакі Флайтер ...»	транскрипція
53.	«... <i>for it canna be but that in the life ye lead you suld get a Jeddart cast ae day suner or later</i> ». (102)	«... тому що при тому способі життя, яке ти ведеш, з тобою обов'язково рано чи пізно	калька

		розправляться за традицією джедартського суду ».	
54.	<i>that wild and rustic character, which belonged to the woodlands of the West-Riding of Yorkshire at that early period (101)</i>	... вони належали, зважаючи на одяг і зовнішність, до простого люду, що населяв на ті далекі часи <u>лісові околиці Західного Йоркширу</u>	опис + транскрипція
55.	<i>Here haunted of yore the <u>fabulous Dragon of Wantley</u> (101)</i>	За сивої давнини ці краї тримав у страху <u>казковий вонтлейський дракон</u>	опис + транскрипція
56.	<i>His head was covered with a scarlet cap, faced with fur – of that kind which the French call “mortier”, from its resemblance to the shape of an inverted mortar (101)</i>	На ньому була червона шапка з хутряною опушкою з тих, що французи називають mortier за подібність її форми з макітрою, перекинутою догори дном	відповідник-запозичення
57.	<i>...a weapon much in use among the Saracens, and of which the memory is yet preserved in the martial exercise called “El Jerrid”, still practised in the Eastern countries (101)</i>	Цей різновид зброї був у великому вжитку в сарацинів , його й понині ще застосовують там у військовій грі, улюбленій східними народами, що називається “ ель джерід ”	транскрипція транскрипція запозичення;
58.	<i>His dress was of buff hide; and he wore in a belt around his waist a heavy broadsword, and a dirk or poniard, as if to defend his purse, which (burgher fashion) was attached to the same cincture (103)</i>	Вдягнений гість був у <u>куртку з буйволової шкіри</u> , або колет , а на ремені мав важкий меч та короткий шотландський кинджал	розширення
59.	<i>“It must,” said the old woman – “that is, if the Lowlander is mad enough to carry the knife.” (104)</i>	– Що ж, нехай і так, – погодилася стара. – Себто якщо долішнянин такий нерозважливий, щоб узяти цей кинджал	перекладацький неологізм
60.	<i><...> he beheld, stretching beneath him, the valley of the Tay, traversed by its ample and lordly ream; the town of Perth, with its no large meadows, or inches, its steeples, and its towers; the hills of Moncrieff and Kinnoul faintly rising into picturesque rocks, partly clothed with woods; the high margin of the river, studded with elegant mansions <...> (103)</i>	Тут перед ним, ніби з вершини гірського пасма, на яке він помалу сходив, розлягалася внизу долина Тею, покраяна повноводими, гордовитими потоками; і сам Перт з двома широкими оболонями , що підступають аж до мурів міста й називаються тут Лугами, і гори Монкріф та Кіннаул, які	відповідник-аналог

		полого здіймаються мальовничими бескидами , там і сям убрані в ліси	
61.	<i>Is he not known to Highland and Lowland as the best armourer that ever made sword, and the truest soldier that ever drew one</i> (103)	Хіба його не знають у Гірській Країні і в Низовині як найкращого зброяра, що коли-небудь кував меча, і найдоблеснішого воїна, що коли-небудь виймав його з піхов?	калька
62.	<i><...> he beheld, stretching beneath him, the valley of the Tay, traversed by its ample and lordly stream</i> (103)	Тут перед ним, ніби з вершини гірського пасма, на яке він помалу сходив, розлягалася внизу долина Тею , покраяна повноводими, гордовитими потоками	калька, транскрипція
63.	<i>the town of Perth, with its two large meadows, or inches</i> (103)	і сам Перт з двома широкими оболонями , що підступають аж до мурів міста й називаються тут Лугами	приблизний відповідник
64.	<i>the hills of Moncrieff and Kinnoul faintly rising into picturesque rocks, partly clothed with woods</i> (103)	і гори Монкріф та Кіннаул , які полого здіймаються мальовничими бескидами , там і сям убрані в ліси	транскрипція приблизний відповідник
65.	<i>It was in these vales that the Saxons of the plain and the Gad of the mountains had many a desperate and bloody encounter</i> (103)	Це в <u>пертських долинах</u> часто доходило до запеклих, кривавих побоїщ між саксами з рівнин та гелами з гір .	конкретизація калька калька
66.	<i>it was frequently impossible to decide the palm of victory between the mailed chivalry (1) of the low country (2) and the plaided clans (3) whom they opposed</i> (103)	І нерідко важко було збагнути, кому ж дісталися лаври перемоги – закутим у панцери рицарям (1) Низовини (2) чи їхнім супротивникам, горянам у вовняних накидках (3)	(1) транспозиція (2) транспозиція (3) функціональний аналог
67.	<i><...> but his frequent visits to England and to the Lowlands had given him tact enough to know that ...</i> (104)	з частих відвідин Англії та Долішньої Шотландії він виніс те знання, що ...	Транспозиція, конкретизація
68.	<i>His dress was of buff hide; and he wore in a belt around his waist a (1) heavy broadsword, and (2) a dirk or poniard</i> (107)	Вдягнений гість був у куртку з буйволової шкіри, або колет, а на ремені мав важкий меч	(1) приблизний відповідник (2) описовий переклад

		(1) та короткий шотландський кинджал (2)	
69.	<i>The individual Gael was a stout, dark, young man</i> (107)	Цей гел, зокрема, був смаглявий, кремезний, невеликий на зріст, молодий чоловік	транскрипція
70.	<i>his bonnet had a short feather</i> (107)	у шапочку була встромлена невеличка пір'їна	генералізація
71.	<i>indicated his claim to be treated as a duinhe-wassel</i> (107)	цим він давав до розуміння, що з ним належить поводитися як з дуїнхеуосселом , чи то з дворянином	Транскрипція + опис
72.	«... will you understand Sassenach? » (107)	«... ти будеш тоді розуміти англійською? »	приблизний відповідник
73.	<i>and the Scottish returns being vested in grouse, white hares, pickled salmon, and usquebaugh</i> ()	а шотландці повернулися з куріпками, зайцями-біляками, маринованим лососем і ускібо	транскрипція
74.	<i>and on many occasions his liberality did him genuine yeoman's service</i> (107)	– і не раз англієць usługовував йому так щедро, як тільки міг справжній йомен	транскрипція
75.	<i>and many of these hardy men do not once rest under a roof during a journey on foot from Lochaber to Lincolnshire</i> (104)	бува, що цим загартованим людям за весь піший перехід від Лохаберу аж до Лінкольнширу ні разу не випадає заночувати під дахом	транскрипція
76.	<i>The strong Westlandman laughed aloud</i> (104)	Здоровань із заходу Долішньої Шотландії голосно розреготався	Описовий переклад
77.	<i>but De Bracy, <...> would have executed the commands of the Prince before Athelstane the Unready had recovered presence of mind sufficient even to draw back his person from the weapon</i> (101)	Але де Брасі <...> мабуть, виконав би наказ принца, перш ніж Ательстан Неповороткий устиг би подумати, що треба ухилитися від зброї	Калька+ транскрипція
78.	<i>and the manner in which he busked his plaid and adjusted his bonnet</i> (104)	а його манера носити плаща й одягати шапку давала взнаки,	генералізація+ приблизний відповідник
79.	<i>so smart a John Highlandman as himself would not pass unnoticed among the Lowland lasses</i> (104)	такого спритного Джона-Верховинця , як він, не обмине увагою жодна дівчина з низовини	Калька+ транскрипція
80.	<i>Edward <...> started at the</i>	Як би там не було, він	

	<i>sight of what he had not yet happened to see, a mountaineer in his full national costume (107)</i>	здригнувся, побачивши те, чого раніш йому ніколи не доводилось бачити, а саме гайлендера у повному національному вбранні	конкретизація
81.	<i>There's mony ane this day wad rather they had never chased puir Robin frae the Cross o' Glasgow (106)</i>	Багато хто зараз шкодує, що свого часу витіснили Робіна з ринку в Глазго	опущення з лексичною заміною
82.	<i>and stots, and runts, and kyloes (107)</i>	... бичків, ялових корів, гайлендської породи худоби ...	Описовий переклад
83.	<i>A huge piece of cold beef-ham, eggs, butter, cakes, and barley-meal bannocks in plenty made up the entertainment... (107)</i>	Великий шматок холодної шинки, яйця, масло, булочки, вівсяні коржі завершили вечерю ...	Приблизний відповідник
84.	<i>And there they are wi' gun and pistol, dirk and dourlach, ready to disturb the peace o' the country whenever the laird likes (106)</i>	І ось вони бродять з рушницею і пістолетом, з ножем і дурлахом, готові за першим словом лерда порушити мир в країні.	транскрипція
85.	<i>I trow, here I stand, that hae slashed as het a haggis as ony o' the twa o' ye (106)</i>	Мені здається, я на своєму віку бував в не менш гарячих сутичках , ніж будь-який з вас	Опущення + модуляція
86.	<i>for even a haggis (God bless her!) could charge down hill (107)</i>	Скотитися з гори може навіть фарширований баранячий шлунок (благослови його, Боже)	Описовий переклад
87.	<i>D'ye think the lads wi' the kilts will care for yer synods and yer presbyteries ...? (107)</i>	Чи думаєте ви, що хлопці у кілтах піклуватимуться про ваші синоди та пресвітерії ...?	Калька + транслітерація
88.	<i>...when drawn over the head and hat, completely overshadowed both, and being buttoned beneath the chin, was called a trot-cozy (107)</i>	Останній натягався на голову і на капелюх так, що повністю прикривав їх; а застебнутий під підборіддям, він мав назву «верх з комфортом»	калька
89.	<i>And that claymore shall be ours (107)</i>	А той палаш буде нашим	Приблизний відповідник
90.	<i>Ta Duinhe-wassel might please himsell; ta auld rudas loon had never done Callum nae ill. (107)</i>	Як джентльменові завгодно; старий грубіян мені нічого поганого не зробив	Уподібнення-контекстуальний відповідник
91.	<i>...but ye see my father was a Jacobite ... (107)</i>	... знаєте, мій батька був якобитом	транскрипція
92.	<i>I'll pay up your thousan pund Scots (1), plack and bawbee</i>	Я заплачу тобі сповна твою тисячу	(1) калька (2)

	<i>(2), gin ye'll be an honest fallow for anes... (106)</i>	шотландських фунтів (1), все до останнього шеляга (2), якщо ти хоч раз в житті покажеш себе порядною людиною ...	функціональний аналог
93.	<i>...while he has a plack in his purse, or a drap o' bluid in his body (107)</i>	... поки у Авакума буде хоч один гріш в гаманці або крапля крові в жилах.	функціональний аналог
94.	<i>...on a visit to the den of some renowned outlaw, a second Robin Hood, perhaps, or Adam o' Gordon... (106)</i>	під час відвідування лігва якогось відомого злочинця, можливо, другого Робін Гуда або Адама О'Гордона ...	транскрипція
95.	<i>...at Messrs. MacVittie, MacFin, and Company, merchants in the Gallowgate of the said town (106)</i>	... в <u>торговому домі</u> « Мак-Вітті, Мак-Фін і Компанія », в названому місті, на <u>вулиці Геллоугейт</u>	транскрипція, калькування, опис
96.	<i>But take care to give something to the Highland cailliachs that shall cry the coronach loudest for the last Vich Ian Vohr (107)</i>	Але ж глядіть, не забудьте дати чогось гайлендським кайліахам , які найголосніше будуть волати коронах за останнім із роду Віх Іан Вора	транскрипція
97.	<i>"O, then, it is the handsome Sassenach Duinhewassel, that is to be married to Lady Flora?" (107)</i>	"О, це той вродливий англійський джентельмен , який має одружитися з леді Флорою?"	калька+ контекстуальний відповідник
98.	<i>... and the Tower of London shall not protect you against our revenge (107)</i>	і навіть <u>мури лондонського Тауера</u> не захистять вас від нашої помсти	калька+ транскрипція+ модуляція
99.	<i>The Templar wanted to give an angry answer ... (101)</i>	Тамплієр хотів дати гнівну відповідь ...	транскрипція
100.	<i>A knight might use a mace or battle-axe at pleasure, but the dagger was a prohibited weapon (101)</i>	Лицар міг користуватися булавою або бойовою сокирою на своє задоволення, але кинджал був забороненою зброєю	відповідник-аналог
101	<i>A considerable open space, in the midst of this glade, seemed formerly to have been dedicated to the rites of Druidical superstition (101)</i>	Велика галявина посередині цієї просіки, либонь, була місцем давніх обрядів друїдів	Відповідник-запозичення
102	<i>The upper dress of this personage resembled that of his companion in shape, being a long monastic mantle; but the colour, being scarlet, showed</i>	Цей вершник, так само як і його супутник, був одягнений у довгий чернечий плащ , але червоний колір цього	калька

	<i>that he did not belong to any of the four regular orders of monks (101).</i>	плаща показував, що вершник не належить до жодного з чотирьох головних чернечих орденів	
103	<i>These two squires were followed by two attendants, whose dark visages, white turbans, and the Oriental form of their garments, showed them to be natives of some distant Eastern country (101).</i>	Слідом за зброєносцями їхали ще двоє слуг; темні обличчя, білі тюрбани й особливий покрій одягу виказували в них уродженців Сходу	відповідник-запозичення
104	<i>Beside the swine-herd, for such was Gurth's occupation, was seated, upon one of the fallen Druidical monuments, a person about ten years younger in appearance</i>	Поруч зі свинарем (позаяк таке було заняття Гурта) на одному з повалених друїдських каменів сидів чоловік, років на десять молодший за товариша	відповідник-аналог
105	<i>In defiance of conventual rules, and the edicts of popes and councils, the sleeves of this dignitary were lined and turned up with rich furs (101)</i>	Всупереч монастирському статуту, так само як і едиктам пап і церковних соборів, одяг його був розкішним: рукави плаща в цього церковного сановника були підбиті й облямовані дорогим хутром	калька
106	<i>his Eastern attendants wore silver collars round their throats, and bracelets of the same metal upon their swarthy arms and legs</i>	східні слуги носили срібні обручі на шиях і браслети на напівголих смаглявих руках і ногах	відповідник-аналог
107	<i>Sandals, bound with thongs made of boars' hide, protected the feet, and a roll of thin leather was twined artificially round the legs, and, ascending above the calf, left the knees bare, like those of a <u>Scottish Highlander</u>.</i>	Взутий простолюдин був у такі собі сандалі на ремінцях із ведмежої шкіри, а тонші й вужчі ремені обвивали литки, залишаючи коліна оголеними, як заведено в шотландців	відповідник-запозичення опущення генералізація
108	<i>Around the edge of this cap was a stiff bandeau of leather, cut at the top into open work, resembling a coronet, while a prolonged bag arose from within it, and fell down on one shoulder like an old-fashioned nightcap, or a jelly-bag, or the head-gear of a modern hussar.</i>	Тверда шкіряна околичка його шапки була по верхньому краю прикрашена зубцями і нагадувала корону; зсередини до околички був пришитий довгий мішок, кінчик якого звішувався на одне плече, мов старомодний нічний	відповідник-запозичення

		ковпак, трикутне сито або головний убір сучасного гусара	
109	<i>... he was equipped with a sword of lath, resembling that with which Harlequin operates his wonders upon the modern stage</i>	Натомість він мав дерев'яну шпагу на зразок тієї, котрою арлекін на сучасній сцені виробляє свої фокуси.	відповідник-запозичення
110	<i>This knight, who bore on his shield no device of any kind, had hitherto evinced very little interest in the event of the fight, beating off with seeming ease those combatants who attacked him, but neither pursuing his advantages, nor himself assailing any one. (101)</i>	У цього лицаря на щиті не було ніякого девiзу , і дотепер він майже не брав участі в битві, обмежуючись відбиттям випадкових супротивників, нікого не переслідував і сам нікого не викликав	відповідник-запозичення
111	<i>In that pleasant district of merry England which is watered by the river Don, there extended in ancient times a large forest, covering the greater part of the beautiful hills and valleys which lie between Sheffield and the pleasant town of Doncaster. [101].</i>	У мальовничому куточку веселої Англії, який зрошується річкою Дон, за давніх часів простиралися неозорі ліси, що вкривали більшу частину невимовно гарних пагорбів і долин, котрі лежать між Шефiлдом і чудовим містечком Донкастер	транскрипція / транслітерація
112	<i>The remains of this extensive wood are still to be seen at the noble seats of Wentworth, of Warncliffe Park, and around Rotherham (101)</i>	Залишки цих величезних лісів zostались і понині довкола маєтків Вентворт, Ворнкліф-парк і поблизу Ротергема	транскрипція / транслітерація
113	<i>This worthy churchman rode upon a well-fed ambling mule, whose furniture was highly decorated (101)</i>	Поважний прелат їхав верхи на вгодованому мулі; його упряж була багато прикрашена	відповідник-аналог
114	<i>It was to this part of the cap that the bells were attached; which circumstance, as well as the shape of his head-dress, and his own half-crazed, half-cunning expression of countenance, sufficiently pointed him out as belonging to the race of domestic clowns or jesters, maintained in the houses of the wealthy (101)</i>	З тої шапки з дзвіночками, з самої її форми, а також із придуркуватого й водночас хитрого виразу обличчя Вамби можна було здогадатися, що він — один їх тих домашніх клоунів або блазнів , яких багатії тримали вдома для розваги	відповідник-аналог
115	<i>... here were fought many of the most desperate battles</i>	... тут відбувалися запеклі битви між Білою та	лексична заміна

	<i>during the Civil Wars of the Roses</i> (101)	Червоною Трояндами	
116	<i>as the Lowland farmers continued to look moodily on the scene, Robin Oig determined to close it at any sacrifice</i> (104)	А тут ще фермери з Долішньої Шотландії насуплено поглядали на цю сцену, тож Робін Ойг вирішив хоч би й якою ціною з цього виплутатись	калька
117	<i>This was an easy matter to the Highlanders, who wore <u>thin-soled brogues</u> fit for the purpose, and moved with a peculiar springing step</i> (107)	Це було нескладно для горян, які носили броді на тонкій підшві, придатні для цієї мети, і рухалися особливим пружним кроком	транскрипція

SUMMARY

The purpose of the work is to study the ways of reproducing the linguistic and cultural environment in the historical novels of V. Scott and conveying the peculiarities of the historical and local flavor of the works of the English writer through the means of the Ukrainian language.

To achieve the goal, the following tasks are set:

- 1) specify the essence of the concept of "linguistic and cultural space" and reveal the role of realities as the main means of its modeling in a historical work;
- 2) highlight the issue of the peculiarities of the historical novel as an artistic and literary genre, outline the characteristic features of the "Walterscott novel";
- 3) identify and characterize the main thematic classes of reality as a means of creating a historical and local flavor in V. Scott's literary works;
- 4) to analyze translation strategies and techniques in reproducing the linguistic and cultural features of the writer's novels in the Ukrainian language.

The source of the illustrative material is the original texts of V. Scott's works, presented on the website of the electronic project "Guttenberg", and the currently available translations of his historical works in the Ukrainian language ("Ivanhoe", "Quentin Dorward", "Perth beauty", "Two groups").

The theoretical basis of the research is the works of domestic and foreign scientists in linguistics and translation studies, cultural studies, ethnography, literary studies, as well as selections from English- and Ukrainian-language explanatory, etymological and encyclopedic dictionaries.

The methodological basis of the research is determined by a set of methods relevant to the set goal: 1) biographical (to highlight the facts of V. Scott's life and work; 2) historical and literary (to determine the place of V. Scott and his historical novel in the context of national and world literature); 3) cultural (to find out the national-specific nature of the depicted phenomena); 4) the method of linguistic observation and the descriptive method (to identify and describe linguistic units that

form the linguistic and cultural space of V. Scott's novels); 5) method of analysis of translation transformations; 6) method of dictionary data analysis.

Available translations of V. Scott's texts testify that in the process of reproducing the linguistic and cultural space of his historical works by means of the target language, they use the opposite strategies of translation - foreignization and domestication. Analysis of the translations of V. Scott's works into the Ukrainian language regarding the use of strategies of foreignization and domestication testify that "domestication" is most often and most vividly manifested in descriptions of nature, landscape sketches, etc. When translating the realities of a foreign language culture, there are also cases of the use of the strategy of foreignization - with the aim of more accurately conveying for the Ukrainian-speaking reader the originality of the historical and national flavor created by V. Scott in the novel.

The choice of foreignization strategy or domestication strategy when reproducing V. Scott's historical works is determined by the features of the foreign language material to be translated, as well as the intentions of the translator. When translating the names of realities in the works of V. Scott, the most popular types of translation transformations are transcription and transliteration. Transliteration and transcription are especially effective when transferring units of a foreign language onomasticon. In some cases, transcription and transliteration can be combined with other types of transformations - in particular, tracing and semi-tracing.

In the translations of V. Scott's works, cases of application of such transformations as modulation, concretization, omission with lexical replacement, creation of translation neologisms (Dolishnianin), descriptive translation were found. The analysis of the translation transformations used by the translators when reproducing the historical novels of V. Scott in the Ukrainian language testified that perhaps the biggest "challenge" for the translators was the translation of the toponyms Highland and Lowland - the names applied to the regions of the Scottish highlands and lowlands.

The effect of the integrity of the picture of life in the novels of V. Scott is achieved through the wide use of details of everyday life, language, clothing, customs, accurate description of the specific area where the characters lived and where the events that are discussed in the works primarily of Scotland and England take place. The linguistic and cultural continuum of V. Scott's novels is modeled thanks to the use of LOs that nominate household items (men's and women's clothing; gastronomic preferences of the corresponding era and the peculiarities of the diet of representatives of different social strata; peculiarities of interiors), and also provides descriptions of folk celebrations, palace ceremonies, knightly tournaments, emphasizes the peculiarities of the flora of Scotland.

Names of military, political, and social realities (types of weapons and military armor; names of military or military-religious associations, etc.) constitute a significant share of LO in V. Scott's prose. From the point of view of creating a national-historical flavor, a significant feature of V. Scott's historical works is the presence of dialectisms, elements of the speech of the inhabitants of a certain area (cailliachs, coronach, strathspey, clachan, etc.)

One of the main means of historical stylization as a distinctive feature and the main "know-how" of V. Scott is the onomasticon of his works, first of all, toponyms and anthroponyms. The toponyms found in the historical prose of the writer are those that had or still have a real denotation, and therefore act as a linguistic and cultural sign. These are: 1) LO for designation of natural landscape objects; 2) proper names used to denote localities, counties, castles, towns, cities; 3) LO for designation of urban subspaces, iconic locations or architectural structures that carry a cultural load. The anthroponymicon of V. Scott's novels consists of names of historical and conventionally historical (legendary) persons and names of fictional characters, as well as nicknames of characters. In addition to English names, it includes Franco-Norman, Hebrew and Arabic names. In the translations of V. Scott's works, cases of the use of such transformations as modulation, concretization, omission with lexical

replacement, creation of translation neologisms (Dolishnianin), descriptive translation were found.

We see the prospects of the research in a broader and deeper study of the means of modeling the linguistic and cultural space in V. Scott's novels and translation techniques for the reproduction of linguistic and cultural realities by means of the Ukrainian language.